

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Pojetí výchovy u Jana Amose Komenského

John Amos Comenius's Approach to Education

Vedoucí práce:

ThDr. Kamila Veverková, Th.D.

Autor práce:

Petra Bochenková

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce paní ThDr. Kamile Veverkové, Th.D. za její ochotu, cenné rady a pomoc při tvorbě mé práce.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu literatury. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla umístěna v knihovně HTF UK a používána ke studijním účelům.

V Praze 20. 7. 2012

Petra Bochenková

.....

podpis

Anotace

Diplomová práce „Pojetí výchovy u Jana Amose Komenského“ pojednává o významné osobnosti našich dějin. Jan Amos Komenský byl významným teologem, filosofem, reformátorem, pedagogem. Práce se snaží přiblížit jaký byl jeho život. Dále ukazuje, jak vypadalo jeho pojetí výchovy. Důležitým bodem v této práci jsou Komenského teologická východiska pro práci a pansofické myšlenky. A v neposlední řadě jsou zde zmíněna hlavní pedagogická díla. Důležité je, že všechny jeho myšlenky byly velmi provázané. Komenského tvůrčí úsilí je obsáhlým dílem, ze kterého se můžeme poučit i v dnešní době.

Klíčová slova: výchova, pansofie, didaktika, škola, víra, eschatologie, filozofie, náprava, Jan Amos Komenský

Annotation

Diploma thesis " John Amos Comenius's approach to education" deals with the important personalities of our history. John Amos Comenius was a prominent theologian, philosopher, reformer, teacher. This work tries to bring what was his life. Also shows how the concept seemed to care. An important point in this work are the basis for the Comenius's Theological pansophic work and ideas. And last but not least, there are major mention of educational work. It is important that all his thoughts were very coherent. Comenius creative effort is a comprehensive work, from which we can learn from even today.

Key words: education, pansophia, didactics, school, credence, eschatology. philosophy, redress, Comenius

Seznam zkratek

atd. – a tak dále

ČSAV – Československá akademie věd

R., roč. – ročník

s., str. – strana

SPN – Státní pedagogické nakladatelství

vyd. – vydání

OBSAH

Úvod	7
1. Život a působení Jana Amose Komenského	7
2. Teologická východiska	18
2.1. Teolog univerzality	20
2.2. Nezbytnost chiliasmu a eschatologie	21
2.3. Spojení víry a vědění, podnět pro východiska výchovy	23
3. Pojetí výchovy	28
3.1. Obecná porada o nápravě věcí lidských	28
3.2. Myšlenky na pansofii	30
3.3. Přítomnost Boha ve výchově	31
3.4. Dějinnost v pansofii	34
3.5. Brány do světa moudrosti	35
3.6. Jedinečnost myšlenek a záměrů	38
3.7. Propojování pedagogického úsilí s vědními obory a náboženstvím	40
3.8. Předehra pansofie v historických souvislostech	43
3.9. Námitky proti pansofii	47
3.10. Obsah Předehry pansofie	49
4. Nástin pedagogického a didaktického úsilí	52
4.1. Didactica magna	55
4.2. Význam předškolní výchovy	56
4.3. Informatorium školy mateřské	58
4.4. Orbis sensualium pictus	61
Závěr	67
Zhodnocení Komenského úsilí	67
Seznam použité literatury	68
Summary	72
Seznam Příloh	73

ÚVOD

Málokterý autor dokázal ve svém díle obsáhnout tak široké okruhy svého zájmu a tvůrčího úsilí právě jako Jan Amos Komenský. Naprosto přesvědčivě patří k nejvýznamějším a nejznámějším osobnostem českého národa, jeho kultury a odkazu. Tvořil a orientoval se na základě podmínek své doby, to znamená, že ve svých dílech reagoval na podněty z oblasti hospodářské, politické, sociální a kulturní. Snažil se svou prací přispět k řešení celospolečenských problémů, a to na poli osobním, národním i evropském. Komenský se ve světle dějin představil jako filozof, teolog, kazatel Jednoty bratrské a učitel, zapsal se také jako sociální a pedagogický reformátor. Jeho láska k vlasti se ukazovala na snaze zachránit a zreformovat hodnoty českého národa, které se rozpadaly následkem pobělohorského období a utlačování. Jeho didaktické úsilí představovalo touhu povznést vlast českou na úroveň tehdejší Evropy. Nucené exulantsví však přineslo jeho převratné myšlenky právě pro jiné evropské země. Přispěl zde k lepšímu vzdělávání a vytvořil výchovný systém, který přerostl ve velké projekty pro sjednocení vzdělanosti. Snažil se o vytvoření nástroje k dorozumění mezi národy a k pevnému míru veškerého lidstva. Celoživotní snažení Komenského bylo prodchnuto úctou a láskou k člověku, kde svět je labyrintem z něhož hodlal pomoci najít ostatním cestu ven. Toto téma jsem si vybrala právě proto, že shledávám Komenského jako inspirativního myslitele, jenž přinesl v mnoha oblastech názory, které jsou použitelné i v dnešní době. Významnou je pro mě část pedagogického úsilí, kterému se věnoval, neboť pokud se člověk jako budoucí pedagog alespoň z části neseznámí s Komenského rozsáhlým dílem, nemůže jím být zcela a uceleně. Cílem této práce je především přiblížit Komenského pojetí výchovy, ale stejně tak myšlenky filozofické a teologické jakožto východiska vedoucí k jeho pedagogické a didaktické tvorbě. Bez studia souvislostí jeho života a myšlenek, nemůže být dostatečně pochopen. V práci se věnuji životu Komenského z hlediska historie. Zmínila jsem se zde několik současníků, se kterými byl v kontaktu, kterým se například svěřoval a později analyzoval myšlenky pansofické a všenápravné. Pokusila jsem se přiblížit vztah Jana Amose Komenského ke své víře, ukázat jeho teologická a filozofická východiska. Důležitou kapitolou, které se věnuji je záležitost Komenského pansofie. Svou touhou po obsáhnutí vševědného systému vyčníval z řad myslitelů, pansofie v jeho díle je totiž společným vyústěním všech oblastí života, jimž se věnoval. Snažil se veškeré vědění, víru a moudrost shrnout do

celku, který by člověku dopomohl k mravní nápravě, vzdělání a správnému chování ve společnosti. Cílem celé pansofické myšlenky je především náprava jedince a následně celé společnosti. Vyústěním má být zlepšení kvality života na zemi. A jelikož se jedná o práci zaměřenou na pojetí výchovy a vzdělání, dovolila jsem si zdůraznit některá stěžejní pedagogická díla. V jeho výchovném systému se soustřeďují všechny pokrokové myšlenky. Představuje tak vrchol své doby. Pokrok spočíval zejména v tom, že Komenský opakoval zásadu, že škola a vzdělání má být pro všechny jednotná, má být poskytnuta každému bez ohledu na jedincův sociální, rasový nebo jiný původ, bez rodílu náboženského vyznání nebo rozdílu mezi pohlavím. Uvědomoval si, že bez smyslů nebude učení dostatečně efektivní, takže vyzdihoval smyslové poznání jako základní stavební kámen. Tak se zrodila didaktická zásada názornosti. Vyžadoval ve vzdělání péči jazykovým a technickým znalostem. A samozřejmě nezapomínal na celkové propojení všeho vědění v jednotu.

Jan Amos Komenský byl do dnešní doby zpracován mnoha a mnoha badateli. Je těžké se mezi těmito díly povětšinou zorientovat, neboť někteří se pokusili o celkový náhled na Komenského, jiní se zaměřili do hloubky na určité části jeho tvorby, neboť se celé dílo nedá obsáhnout jediným člověkem. Velké množství literatury na téma Komenského ale může vést k názoru, že již není třeba se jím hluboce zabývat, já jsem však toho názoru, že je stále co objevovat. Samozřejmě ne v nějakém závratném množství, ale přinejmenším pro nás samotné, jenž máme zájem se s Komenským setkat v co nejúžším slova smyslu, v jeho odkazu.

Diplomovou práci jsem zpracovala pomocí kontextuální analýzy, pramennou základnu diplomové práce tvoří vybraná díla Komenského, ke své práci jsem také využila odborné práce komeniologů.¹

---

¹Dovolila bych si zmínit významné komeniology jako například Prof. PhDr. Dagmar Čapkovou, DrSc., Prof. PhDr. Pavla Flosse, Prof. Josefa Hendricha či Dr. Jiřího Kyráška. Poslední monografická práce vyšla z pera významné komenioložky Milady Blekastad. Srovnej: BLEKASTAD, Milada: *Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*. Universitetsforlaget Oslo Academia Praha 1969, 892 s. Výčet děl Komenského je obsažen v seznamu literatury. Významným představitelem komeniologického bádání v naší zemi byl Jan Patočka. Srovnej: PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-52-6. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4. PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III*. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-079-3.

1. ŽIVOT A PŮSOBENÍ JANA AMOSE KOMENSKÉHO

Jan Amos Komenský se narodil 28. března 1592 jako nejmladší z pěti potomků Martina a Anny Komenských. Bohužel nelze s jistotou říci, které místo můžeme označit jako Komenského rodiště Uherský Brod, Jan V. Novák ve své knize uvádí Nivnici nebo rodiště Komenského otce Komňu (odtud pravděpodobně pochází rodinné jméno).² Janův otec patřil i se svou rodinou k Jednotě bratské, tudíž Jan již od malička pronikal do víry a řádu Bratrů. Přilnul k Jednotě, zamiloval si její teologii, myšlenky a odevzdal se jí celou svou duší.

Jana během života potkalo mnoho tragických událostí, a mezi první jistě patří smrt rodičů, kteří zemřeli krátce po sobě roku 1604. Jako dvanáctiletého sirotka se Jana ujala otcova sestra Zuzana Nohálová ze Strážnice.

Již roku 1605 navštěvoval mladý člen Jednoty bratrskou školu ve Strážnici, kde poznal svého spolužáka Mikuláše Drábíka,³ jehož prorocká vidění ho provázela a do jisté míry ovlivňovala po celý život. Roku 1605 vpadl na jihovýchodní Moravu Štěpán Bocksai se svými vojsky. Ve jménu odboje proti císaři Rudolfovi II., pro podporu svobody vyznání, zvláště protestantů, chtěl Štěpán donutit moravské obyvatelstvo, aby se k jeho záměru přidali. Ovšem jeho zásah přinesl jen zkázu. Oblast utrpěla ohromné ztráty a to nejen materiální, ale také na poli vzdělanosti. Byla vypálena strážnická škola, žáci se rozutekli a Komenský po nějakou dobu neměl možnost dalšího studia.

V roce 1608 byl poslán na bratskou školu do Přerova, kde se ponořil do studia latiny. Zde také získal biblické jméno Amos. Jednalo se o hebrejské jméno starozákonního proroka vztahující se k latinskému Amosus, jakožto milující, láskyplný, milovaný.⁴

Pod vedením učitele Tomáše Dubiny získal Jan vědomosti jako kvalitní základ pro univerzitní vzdělání.

---

² NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 5.

³ Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str. 35. Obraz vztahu Komenského k Drábíkovi můžeme poznat i z korespondence. Srovnej KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942. Vedle Drábíka Komenského ovlivnily silně prorocství Kryštofa Kottera a Kristiny Poniatowské. Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str. 62-74.

⁴ ŘÍČAN, Rudolf: *Jan Amos Komenský – muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. Str.16.

V Přerově se poprvé setkal s polskými sociniány⁵, jež se vyznačovali především svou radikálností a antitrinitářstvím – tedy absolutním odmítáním Boží Trojice, dále neuznáním božské podstaty Ježíše Krista, nebo odmítáním Bible, kterou považovali za zdroj víry jedině, když se její konkrétní obsah nestavěl proti rozumu a logice. S nimi měl také Komenský nejvíce neshod, a toto učení otřásl vírou, která jej provázela od dětství. Sociniáni se totiž o několik let později snažili Komenského získat pro své záležitosti. „Sociniáni jej v Polsku nepřestávali navštěvovat, aby tak získali své nauce bystrého pracovníka. Tak na podzim r. 1628 navštívil ho příbuzný náměstka hraběcího Kristián Schlichting a ponechal mu k četbě dvě knížky socinské, jež mu Komenský jaksi násilně vrátil skrze sluhu jeho.”⁶

Díky studijním úspěchům a velice pečlivému přístupu ke studiu, byl vyslán na německé reformované školy. Během let 1611 až 1613 se věnuje studiu na akademii v Herbornu, v letech 1613 až 1614 studuje na univerzitě v Heidelbergu. Na akademii v Herbornu se setkal s několika pedagogy, kteří jej velmi ovlivnili. Jednalo se především o Johna Alsteda⁷, jenž byl autorem velkých encyklopedických prací, ve kterých se snažil sjednotit základní poznatky z mnoha vědních oborů.⁸

Po návratu ze studií se stal učitelem přerovské bratrské školy, kterou sám v minulosti absolvoval. Již od počátku kariéry můžeme u Komenského zaznamenat tendence vlastní práci směřovat na péči o vlast a Jednotu bratrskou. Snažil se pro tento úkol maximálně využívat právě nabytých vědomostí.

Jan Amos si velmi dobře uvědomoval zaostalý stav školství, a proto se více soustředil na to, aby jej vylepšil. I svůj volný čas věnoval práci sama na sobě a neustále rozšiřoval své vlastní vědomosti. Dalo by se říci, že můžeme u Komenského pozorovat jakési pre-pansofické tendence, v tomto období totiž sbírá látku k první české encyklopedii, *Divadlo veškerenstva věcí*⁹, o jehož sepsání přemýšlel už na studiích. Byla to encyklopedie jenž obsahovala poznatků o světě. „Často ji uváděl za „hlavní dílo” svého

⁵ Komenský nás zpravuje o tom, že se setkali s Dubinem, dva dny s ním diskutovali a darovali mu katechismus. Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str. 36-37.

⁶ Srovnej NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 242.

⁷ Vedle Alsteda zmiňuje Komenský i zbožného učitele doktora Piscatora. Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str.38, 41.

⁸ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. Str. 41.

⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos; Jan Václav NOVÁK a Adolf PATERA: *Jana Amosa Komenského Theatrum universitatis rerum*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897, xiv, 80 s.

života (opus principale), které mělo splnit velkou úlohu při rozšiřování vědomostí o světě mezi nejširšími vrstvami českého národa. Tato encyklopedie měla nahradit „celou knihovnu“ a měla být zpracována takovou metodou, „aby naši lidé měli po ruce všechny informace týkající se života i světa“.¹⁰

Po návratu na Moravu byl vysvěcen na kněze. V této době jistě Komenský začínal cítit nepříjemnou atmosféru, která byla přítomna ve společnosti, a to především díky útokům katolické církve, jenž měla podporu jak v habsburské vládě, tak v jezuitském řádu.¹¹ Komenský vůči jezuitům ostře vystupoval. „V *Retuňku*¹² dává Komenský naplno průchod své nenávisti, především vůči římskému papeži a jeho duchovní milici – jezuitům, Komenského konkurentům i v oblasti reformních snah pedagogických a školských. Papeže nazývá v tradiční mluvě militantního reformačního zanícení děvkou ďáblou a s jistým zadostiučiněním a sarkasmem cituje (i nekritické) dok lady o do nebe volajících zpustlostech papežského dvora.“¹³

Nastávající období přineslo mnoha obyvatelům katastrofální osudové změny, stejně tak i Komenskému. Stavovské povstání v Čechách, představující odpor proti Habsburkům, jejichž tlak na nekatolické obyvatelstvo nezadržitelně rostl, bylo zahájeno 23. května 1618 známou pražskou defenestrací. Ač si nikdo neuměl představit následky těchto činů, přišla největší válka v Evropě, jejíž třicetileté trvání nemělo obdoby. Pro českou zemi a její obyvatelstvo měla tragické následky.

V témže roce, tedy někdy v počátcích roku 1618, byl povolán do Fulneku. Zde se věnoval jak pedagogické činnosti – učil ve zdejší škole, tak činnosti duchovní, zodpovědně zastával funkci rektora bratrského sboru. Jan. V. Novák ve své knize zmiňuje, že město bylo převážně německé, ale jeho okolí české, takže jej mohl spravovat jen ten, kdo ovládal oba jazyky.¹⁴ A mužem na svém místě byl právě Komenský.

Ve Fulneku Komenský zakládá rodinu. Svou první ženu, Magdalenu Vizovskou, poznal během působení v Přerově.

---

¹⁰ KURDYBACHA, Lukáš: *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. Praha, 1960. Str. 52.

¹¹ ŘÍČAN, Rudolf: *Jan Amos Komenský – muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. str. 22.

¹² KOMENSKÝ, Jan Amos: *O papežství*. Praha: Českobratrská jednota misijní, 1924. 264 s.

¹³ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. Str. 54.

¹⁴ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 42.

Ve fulneckém období (1618 – 1621) se Komenský dále věnuje studiu a rozšiřuje své vědomosti. Díky místnímu kronikáři Felixovi Jaschkovi jsme se mohli například dozvědět, že Jan se zde věnoval dokonce i včelařství. „Péče o celou obec jevila se zajisté v tom, že Komenský zavedl podle pověsti ve Fulneku včelařství. Na zahrádce za chrámkem bratrským posud trvající postavil prý několik úlů a příslušníkům své církve podával návod, jak včely pěstovati, což se opravdu ujalo”.¹⁵

Ovšem stále se Komenský věnoval úvahám o politice. Rok 1620 přináší porážku českých stavů v bitvě na Bílé hoře. Habsburské španělské vojsko brzy po bitvě vtrhlo do Komenského nového domova. Budovu Jednoty, školu, i celý Fulnek zpustošili. Komenský musel Fulnek i s rodinou opustit, a pravděpodobně se ukrývat. Z této doby nejsou spolehlivé záznamy o místě, kde Komenský pobýval, ani on sám se o tom nezmiňuje, lze se však právem domnívat, že pobýval na panství Karla Staršího ze Žerotína. Pán ze Žerotína byl velkým příznivcem Jednoty Bratrské, byl jejich donátorem a podporoval bratrské chlapce na studiích v zahraničí.¹⁶

V roce 1622 přichází další Komenského osobní tragédie. Umírá mu žena Magdalena i se dvěma syny na mor. Poté se delší dobu ukrývá v Brandýse nad Orlicí. Díky pochopitelnému psychickému rozpoložení napsal mnoho útěšných náboženských spisů. Navíc je stále vystaven velkému riziku odhalení a vydání do rukou politické moci.

Dva roky od smrti první ženy, se Komenský znovu žení. Tentokrát si bere za ženu Marii Dorotu Cyrillovou. Manželství vydrželo dlouhých 24 let, do Mariiny smrti.

V letech 1625 – 26 se dostává do popředí Jednoty a je významnou osobností této církve. Podnikl mnoho cest, aby zorganizoval přesun Bratrů do zahraničí a zajistil jim politickou a morální podporu.

Jan získal jistý pocit, že vláda Habsburků nebude mít dlouhého trvání a sice na základě rozhovorů se svými přáteli, které potkal na cestách. Dokonce v Haagu navštívil bývalého českého krále Fridricha V. Falckého. Jemu přednesl své optimistické myšlenky a ukázal vlastní víru v lepší budoucnost.¹⁷

---

¹⁵ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 43 a 44.

¹⁶ Více vynikající monografická práce brněnského historika Knoze. Srovnej: KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha : Vyšehrad, 2008. 365 s. ISBN 978-80-7021-956-0.

¹⁷ MOUTOVÁ, Nicolette; POLIŠENSKÝ, Josef: *Komenský v Amsterdamu*. Praha: SPN, 1970. Str.41.

Komenského bývání v Čechách se pomalu blížilo ke konci, a poslední dva roky strávil v Bílé Třemešné u Dvora Králové, kde ovšem ve své činnosti a víře v lepší zítřky neustal.

Naneštěstí se Komenského nadějně úvahy nenaplnily, spíše naopak. Vlna protireformace a pronásledování protestantů nabírala na síle i díky vůdčí osobnosti Alberta z Valdštejna. Ten se hrdě postavil do čela habsburské armády. Svou oddanost dvoru dokázal častými vítězstvími na bitevním poli. Podařilo se mu upevnit pozici Ferdinanda II. Habsburského do takové míry, že tyto události přinesly novou ústavu známou jako *Obnovené zřízení zemské*. Tento dokument doufajícím nekatolíkům přinesl obrovské zklamání. Kdo se nehodlal podřítit „panovníkově“ katolickému vyznání, musel se vystěhovat ze země. Poddaný lid byl nucen podřítit se pod hrozbou násilí. Na základě těchto událostí se Komenský se svou rodinou rozhodl opustit vlast a vydat se do Lešna. Odchodem Komenského z vlasti se uzavírá jak jedna životní etapa, tak i Janova etapa literární.

Lešno se stalo pro Komenského druhým domovem. V rámci tří dlouhých pobytů zde strávil bezmála dvacet let. Po odchodu z Čech v Lešně strávil své nejdélejší období. Vyučoval na zdejší vyšší bratrské škole, ale především můžeme u Komenského pozorovat velké tvůrčí úsilí a stěžejní období jeho práce. Věnoval se teoretické pedagogické činnosti, tvořil učebnice, vytvářel studie na poli jazyků a metodologie. Komenský zde připravil k tisku *Didaktiku*¹⁸, která byla napásána česky. Komenský nejen podává zásady a podstanu nové výchovy, ale zároveň se v ní obrací na budoucí českou vládu a představitele protestantské církve, aby se věnovali především dětem a mládeži, protože představují budoucnost národa.¹⁹ Svým přátelům Komenský o své práci psal v dopisech toto: „Dostalo se mi odkudsi povzbuzujícího podnětu, a tak v naději na návrat do vlasti a v očekávání, že z dobrotivosti boží znovu rozkvete a vzpamatuje se ze strašného válečného zpuštění, neobírám se ničím jiným, leč pomůckami k nápravě vzdělávání mládeže.”²⁰ Komenského poslký ochránce Rafael Leszczyński dopomáhá vydat další Komenského díla,²¹ jako například *Labyrint*

---

¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254.

¹⁹ KURDYBACHA, Lukáš: *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. Praha, 1960. Str. 40.

¹⁵ Citace z dopisu Abrahamu Menzlovi (Menceliovi), napsán latinsky, v Lešně počátkem roku 1630. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942. Str. 13.

²¹ KURDYBACHA, Lukáš: *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. Praha, 1960. Str.53.

světa²² a r. 1633 *Centrum securitatis*²³, jenž popisovalo utrpení českých bratrů a nabádalo je k vytrvalosti.²⁴

Politická situace se vyvíjela odlišným směrem než při Komenského odchodu z Čech. Opět začal doufat, a to díky angažovanosti Švédů. Ti vstoupili do války s Habsburky s příslibem osvobození protestantů z jejich nadvlády. Ale švédští spojenci Sasové byli po dvou letech od začátku války vytlačeni z Čech, tudíž naděje na návrat do vlasti se znovu začali vzdalovat a pohasínat.

Po nedlouhé době se Komenský stává ředitelem gymnázia v Lešně a zároveň se ujímá větší zodpovědnosti vůči Jednotě bratrské. V roce 1632 se stává jejím biskupem a také sekretářem. Zároveň začíná Komenský vzbuzovat pozornost svými myšlenkami o vševědě a nutnosti komplexního poznání pro správný, osvícený život. První lešenská období se u Jana vyznačuje také tím, že navazuje kontakty s mnohými vzdělanci své doby. Často píše dopisy s učenici, kteří sdílejí podobné myšlenky a snahy.²⁵ Za svého přítele kupříkladu považuje Johna Durieho²⁶, anglického duchovního, který se soustřeďuje na sjednocení evangelíků a jejich církví nebo na mír napříč Evropou. „A právě tedy počal v blízkém sousedství Polsky působiti muž, jenž sjednání smíru mezi evangelíky věnoval celý dlouhý život a nejen sám vešel v blízké styky s Komenským, nýbrž sjednal mu významné přátele i ve vzdálené Anglii, odkud se toho asi nejméně nadál. Byl to anglický kazatel v Elblagu John Durie.“²⁷ Jan V. Novák dále uvádí, že to byla zásluha právě Durieho v otázkách náboženského míru, jak v Německu, tak v Polsku.²⁸ Dalším významným přítelem je Samuel Hartlib²⁹, londýnský podnikatel, angažující se v oblasti vědeckého života v Anglii. Můžeme ho zařadit mezi příznivce Komenského snah o nápravu vědy, školství a vzdělanosti vůbec.

Komenský si svým úsilím na vševědných pracích získává úctu. „V těch letech Komenský žil již v listovém spojení s neobyčejným mužem, jenž pro další jeho vývoj

---

²² KOMENSKÝ, Jan Amos.: *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. 138 s.

²³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Centrum securitatis, to jest, Hlubina bezpečnosti*. Praha: Spolek Komenského 1927. 130 s.

²⁴ KURDYBACHA, Lukáš: *Působení Jana Amose Komenského v Polsku*. Praha, 1960. Str. 53.

²⁵ Na lešenská období a vůbec na celý svůj život vzpomíná Komenský ve svých listech. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Jana Amose Komenského*. Praha: Jan Laichter 1942. 398 s.

²⁶ John Durie (Edinburgh 1596 – Kassel 1680): Skotský kalvinista, spisovatel a významný myslitel v období anglické občanské války.

²⁷ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str.225.

²⁸ Tamtéž, str. 230.

²⁹ Jan Jindřich Alsted (březen 1588 – 9. září 1638). Německý protestantský teolog, filozof a encyklopedista.

životní měl největší význam. Byl to Samuel Hartlib, lidumil pozoruhodný svou nezištnou obětavostí, s níž sloužil ideám v mládí pojatým.”³⁰ Hartlib seznamuje anglickou veřejnost s Komenského pracemi, a ten roku 1641 přijímá jeho pozvání do Anglie, kde by se měl věnovat reformě školství a vědy. Jan na britských ostrovech nalézá pochopení pro svou práci, dokonce se mu dostává nabídky na materiální zabezpečení, a státní pomoc.³¹ Jak uvádí Rudolf Říčan, Komenský přichází do složitých politických poměrů.³² Roku 1642 v Anglii přichází občanská válka a Komenského příznivci se rozdělují do různých politických názorů, jež se týkají provedení zamýšlených reforem. Nastávajícími událostmi je nucen vrátit se na pevninu a pro své stoupence zanechává dílo *Via lucis – Cesta světla*.³³ Takto jej nazval, neboť obyčejné vzdělání přirovnával ke světlu. Popisuje v něm, že svět je školou božské moudrosti, jíž musí člověk absolvovat, aby mohl být vpuštěn do „nebeské akademie”³⁴. Školou je potom shromáždění, a v něm se účastní učitelé a ti, co se učí užitečným věcem.³⁵ Díla Komenského se těší stále většímu zájmu nejen v Anglii, ale ozývají se zájemci i z jiných národů. Jeho práce zaujme kardinála Richelieu,³⁶ rod Rákócziů ze Sedmihradska, a dokonce i nové obyvatelé severní Ameriky, kteří zde zakládají své první školy.

Jan Amos nakonec dává přednost Švédsku. Můžeme ve volbě této země vidět souvislost s nemizejícími nadějemi na švédskou pomoc českým zemím v otázkách svobody vyznání. Odtud přichází nabídka, aby se věnoval reformně školství. Během cesty do Švédska se zastavil již po několikáté v Nizozemí, zde se dokonce seznámil s René Descartem, slavným francouzským filozofem 17. století. „Komenský využil roku 1642 při své cestě Nizozemím příležitost, aby navázal u styky s neklidným malým světcem učenců a osobně navštívil René Descarta.”³⁷ Ve Švédsku se usadil ve městě Elblag. Zde pracoval na svých učebnicích a zároveň se díky přízni královny Kristiny pokouší

---

³⁰ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 232.

³¹ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 245.

³² ŘÍČAN, Rudolf: *J.A. Komenský - muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. Str. 43.

³³ Komenský sepsal *Via lucis* mezi lety 1641 a 1642. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2009. 294 s. ISBN 978-80-904344-2-4.

³⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2009. Str. 25.

³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2009. Str. 33.

³⁶ HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – Ve světle svých spisů*. Praha, 1941. Str. 204.

³⁷ MOUTOVÁ, Nicolette; POLIŠENSKÝ, Josef: *Komenský v Amsterodamu*. Praha: SPN, 1970. Str. 71. Sám Komenský nás informuje o svém setkání se slovatným filozofem ve spise *Continuatio Admonitionis Fraternalis* z roku 1669, jehož část je otištěna péčí Amedeo Molnára a Noemi Rejchertové. Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str. 155-156.

zajistit podporu švédských vládců pro svůj národ a církev. Bohužel rok 1648 přináší Vestfálský mír, který pro Komenského představuje další v řadě osobních tragédií. Jeho politické naděje mizí v nedohlednu a tak odchází zpět do Lešna, kde setrvává do roku 1650. Rok 1648 nepřinesl jen zklamání v podobě Vestfálského míru, ale po návratu do Lešna přichází další bolest. Umírá Komenského druhá žena. Janovi zůstávají po manželce čtyři děti. Dvě nejstarší dcery, Dorotka Kristina a Alžběta, jsou již dospělé, ale zároveň se stará o dvě děti malé, Zuzanu a jediného syna Daniela. O rok později se Komenský potřetí žení, bere si Johanku Gajusovou.

Výše zmíněný rod Rákócziů ze Sedmihradska mění Komenského nadcházející místo působení. Rákócziové jej pozvali k sobě do vlasti. Měl zde podobný úkol jako ve Švédsku. Především zreformovat sedmihradské školství se zaměřením na potocké gymnázium. Jan po celý život nezapomínal na rodnou zemi, a kromě vlastní odborné práce se snažil spojovat svoji aktivitu v péči o budoucnost vlasti a víry jemu blízké. Proto se knížete pokoušel přiklonit na stranu protikatolické koalice, která se znovu začínala formovat. Neodmyslitelně k tomuto období taktéž patří významná Komenského didaktická práce. Píše zde třetí část velkého díla *Opera didactica omnia*.³⁸ V tomto díle můžeme nalézt především návody, jak vylepšit školství, od didaktiky k používání pomůcek, tak návod jak vést školu jako instituci.

Podobně jako se ve Švédsku těšil přízni královny Kristiny, v Sedmihradsku se upínal k náklonnosti kněžny matky Zuzany Lórántfy, a neméně knížete Zikmunda Rákócziho. Pro knížete byl Komenský především velkým autorem učebnice latiny, což bylo spojeno s jeho prací na potockém gymnáziu. Kníže si dokonce na pomoc v přemlouvání Komenského k usídlení v Sedmihradsku přizval světské i duchovní osobnosti své doby. Ti se většinou shodovali ve větě: „Přijď, vytrhni nás z barbarství!”³⁹

Jelikož si Komenský představoval Sedmihradsko jako podstatnou součást v boji proti habsburskému nepříteli, zdál se mu politicky nadějný sňatek kněžny Zikmunda a princezny Jindřišky Marie Falcké. Jindřiška nebyla dcera nikoho jiného než bývalého českého krále Fridricha V. Falckého. Komenský se dokonce osobně podílel na zprostředkování i uzavření tohoto sňatku.

---

³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Opera didactica omnia*. Sepisoval jej mezi lety 1627 až 1657. Vydáno v roce 1657 v Amsterdamu. KOMENSKÝ, Jan Amos; Jarmila KOSCHINOVÁ; Karel HÁDEK a Dagmar ČAPKOVÁ: *Dílo Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. 554 s.

³⁹ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 440.

V Komenského životě se setkáváme s podobným vývojem událostí. Když se Janovi konečně znovu podaří najít rovnováhu po bolestných událostech a jeho naděje na lepší zítřky se pozvolna navrácí do myšlenek všedního uvažování, přijde událost, která vše vrátí na samotný začátek. Tak tomu bylo i v sedmihradské etapě života. Komenský zprostředkoval nadějný sňatek, ale než stačily tyto okolnosti cokoliv změnit, přichází tragédie. Náhlá smrt manželů ze Sedmihradska ovlivňuje Komenského pozici na potockém gymnáziu, i díky nesympatiím Jana Tolnaie, rektora gymnázia, a ostatních kolegů, nutí Komenského k odchodu z Uher a třetímu pobytu v Lešně. Komenský byl totiž přesvědčen, že už pro něj není v Uhrách místo. Jednak zde nejsou dobré vyhlídky v otázkách politických, ale také, že o jeho didaktické úsilí nejeví mnoho zájmu. Kněžna jej přesvědčila, aby zůstal alespoň přes zimu, ale sdělila, že násilím je držet nemůže.⁴⁰ A tak na jaře následujícího roku odchází zpět do Lešna.

Další naděje na politické změny přichází v letech 1654 – 1655, kdy se objevuje možnost vytvořit velkou protihabsburskou koalici, v níž by se angažovali tři pro Komenského významné země, Anglie, Sedmihradsko a Švédsko. Lešno bylo vždy útočištěm českých bratří a exulantů, proto je také stěžejním místem reformačních myšlenek, přinášejících změnu českým zemím. Dokonce se Komenský v naději obrací na vůdce anglické revoluce Olivera Cromwella, a žádá ho o vojenskou i finanční podporu. Podle některých zdrojů se snažili díky vlastním prostředkům vytvořit vojsko, které by vpadlo do Čech a vyvolalo celonárodní povstání. Jejich víru posílilo i to, že švédský vládce Karel X. Gustav roku 1655 táhl s vojskem proti katolickému Polsku. Komenský v rámci tohoto opojení sepsal oslavný spis *Chvalořeč na Karla Gustava*.⁴¹ Následkem jednání českých obyvatel v Polsku a protestantů, byli katolickou většinou považováni za zrádce vlasti. Lešno, jakožto jejich útočiště, především katolíkům nebylo po chuti, a tak když švédská vojska zaznamenala první neúspěchy na polském území, hněv katolíků se obrátil právě proti Lešnu. V roce 1656 bylo vypáleno a centrála Jednoty bratrské zničena. Komenský alespoň zachránil vlastní život a životy svých blízkých, ovšem zachránit majetek a především své spisy se mu nepodařilo. I pro další generace, a naše vlastní pochopení Komenského velikosti je to neuvěřitelná tragédie.

Po pohromě v Lešně hledal Komenský nový domov. Na základě pozvání Vavřince do Geera našel Komenský svůj poslední domov, v Amsterodamu v Nizozemí. V tomto

---

⁴⁰ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 476.

⁴¹ MOUTOVÁ, Nicolette; POLIŠENSKÝ, Josef: *Komenský v Amsterodamu*. Praha: SPN 1970. Str. 82.

období tvoří dobře známé dílo *Schola ludus*⁴² (Škola hrou). Publikace vzbuzovaly velký zájem holandských měšťanů, a tak Komenský věnoval velkou péči kompletování svých vychovatelských prací. Během pobytu v Nizozemí však Komenský nepřestával doufat v návrat do vlasti. Na základě těchto úsudků v roce 1658 odmítl pozvání z Anglie, aby členové Jednoty bratrské přesídlili do Irska.

*Obecná porada o nápravě věcí lidských*⁴³, to bylo nejrozsáhlejší pansofické dílo, na kterém také neustále pracoval. Pro Komenského bylo toto dílo stěžejní, dokonce prosil svého syna Daniela a přítele Kristiana Vladislava Nigrina, aby jeho dílo ucelili a vydali. „Jeho vrcholné dílo *Obecná porada o nápravě věcí lidských* je vlastně výzvou celému světu k dialogu, k rozpravě o všech problémech, k skutku lidskému, mírovému, věčnému řešení všech problémů, které hnaly evropské národy do válek, jejichž následky v oblasti ekonomické a mravní byly daleko horší než následky druhé světové války. Komenský se pokoušel o syntézu myšlenkovou i politickou, o systém, který by zahrnoval všechny skutečné výdobytky lidského ducha, lidské tvorby i praxe.”⁴⁴

Komenského velice potěšila zpráva, která přišla od přátel z Anglie a to sice, že roku 1662 založili Královskou učenou společnost. Potěšilo ho to už jen proto, že se jeho myšlenky staly skutečností. Obecně se o potřebě učené společnosti, která by korigovala výchovu a vzdělání, zmiňuje již v díle *Via lucis*⁴⁵. Komenský obdivoval technické výdobytky jeho doby a zároveň se snažil, aby každý člověk poznal, co tyto výdobytky přinášejí.

Komenského pansofické myšlenky bohužel předběhly dobu a tudíž pro jeho současníky nebyly dostatečně srozumitelné. Dostal se tak do mnoha sporů i na poli filozofie.

---

⁴² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Schola ludus (Škola hrou)*. 1653-1654. Poprvé vydáno r. 1656. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Škola na jevišti*. Vyd. 1. Brno: Komenium, 1947. 119 s.

⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica (Obecná porada o nápravě věcí lidských)*. Nedokončený spis. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

⁴⁴ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. Str. 33. Na tomto místě je také třeba zmínit úlohu Dmytra Čiževského (1894 – 1977, profesora Ukrajinského pedagogického institutu v Praze a docenta Ukrajinské university tamtéž, který později odešel do Halle nad Sálou. Učinil nejvýznamnější komeniologický nález – v roce 1935 v Halle objevil rukopis celého souboru prací *Obecné porady* a tím umožnil komplexní pochopení Komenského díla. Prvním z českých badatelů, kteří se seznámili s tímto souborem, byl profesor Josef Hendrich. Dílo vyšlo poprvé v latinském originále v roce 1966, v českém překladu potom ve třech svazcích v roce 1992 – srovnej bibliografický odkaz v poznámce číslo 43.

⁴⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Via lucis (Cesta světla)*. Sepsána 1641 – 1642. Vychází r. 1668. KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009, 294 s. ISBN 978-80-904344-2-4.

Realizace jeho myšlenek proto nebyla možná. Jeho zájem o politický a duchovní vývoj Evropy, samozřejmě i jeho velké dílo byly náplní do posledních Janových chvil. Zemřel ve věku 78 let roku 1670, kdy zrovna pracoval na nedokončeném díle.⁴⁶

---

⁴⁶ Chronologický přehled díla Komenského ve vztahu k jeho života nalezneme ve studii komenioložky Marty Bečkové. Srovnej: BEČKOVÁ, Marta: *Poznávání osobnosti a díla Jana Amose Komenského*. In PRÁZNÝ, Aleš; SCHIFFEROVÁ, Věra (editoři): *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Pardubice: Univerzita Psardubice, 2009. Str. 83-102. ISBN 978-80-7395-221-1.

2. TEOLOGICKÁ VÝCHODISKA

„Jsem rodem Moravan, jazykem Čech, povoláním teolog“.⁴⁷ Komenský ke své práci vždy přistupoval v souladu se svou vírou. Se svou vírou v Boha, ale je nutno zdůraznit v Boha trojjediného. Neustále hledal stopy božské Trojice v celém svém bytí. Základní kameny lidského vědění pro něj představuje poznání Boha, přírody a umění. My, lidé, prožíváme tři základní vztahy : je to vztah k Bohu, ke svým bližním a také k přírodě.⁴⁸ Svůj teologický přístup zakotvuje ve všech vědeckých projektech. Komenský ukazuje na činnosti Trojjediného Boha a sice stvoření, osvícení a vykoupení. „Vzhledem k původu, nakolik trojí škola odpovídá trojjedinečnosti Boží, protože stvoření světa se přičítá Bohu Otci, osvícení myslí Bohu Synovi a roznícení srdcí Bohu Duchu svatému.“⁴⁹ Tento Trojjediný – s námi komunikující Bůh působí kosmicky i historicky na realitu našeho světa. Je důležité o Komenském vědět, že ve své době byl vůdčím teologem zreformované české církve – Jednoty bratrské, stal se ochráncem jejího odkazu a taktéž biskupem.

Komenský byl sice především teologem, avšak slabost pro filozofii se na jeho tvorbě velice podepsala. Jako jeden z mála současníků měl zájem filozofii s teologií propojovat. „Fyzika a přirozená teologie přísluší podle Komenského neoddělitelně k sobě“.⁵⁰ Komenský říká, že tento svět jenž nás obklopuje je jako velká kniha Boží. A tento svět dále rozděluje na tři části, tři školy. První škola představuje školu přirozenou, přírodní a nazývá ji fyzikou. Škola druhá je škola vyšší, kde nacházíme v naší mysli vtištěný obraz Boží, a nazývá ji metafyzikou. A konečně třetí škole je učitelem jen ten, který stojí nade vším, tedy Bůh sám. Komenský ji nazývá hyperfyzikou.⁵¹

Zásadní otázkou pro jeho teologické působení bylo, jak se k němu stavěly dva teologické tábory – katolický na jedné straně a protestantský (jemu vlastní) na straně druhé. Jeho teologie se nijak nekryje s jejím chápáním jak v katolickém, tak

---

⁴⁷MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: Theologická revue 1994, roč.65, str.58.

⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 27.

⁴⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 27.

⁵⁰ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. Str. 24.

⁵¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 25 – 26.

protestantském táboře té doby.⁵² I vzhledem ke svému postavení v Jednotě bratrské se katolíkům zdál příliš reformační a naopak některým protestantům příliš katolický. Lutherův či Kalvínův přístup k víře se v podstatě stává pouhým následováním Písma bez hlubších filozofických či logických operací. „Luther divoce útočil na scholastickou vzdělanost a rozumářskou teologii a zatracoval rozum jako děvku ďáblu, jako něco, co je nanejvýš schopno poučit nás o tak pomíjivých věcech, jako co si obléci a co sníst. Rozum patří na nejspínavější místo v domě, volá Luther.”⁵³ Podle Komenského teologie pátrá po božských záležitostech a příčinách, vše se děje pod Božím dohledem. Bůh je totiž sám ve své podstatě vzorem pro existenci. Božská přítomnost, jeho vlastní vystupování, projev, to je důkaz jeho dokonalé existence.⁵⁴ Bytnost ve které se projevuje je požadavkem na ostatní jsoucna, protože jsou pravým jsoucnem jen tehdy, když se promítají, když „bytují v Bohu“⁵⁵ Bůh při aktu stvoření vkládá do každé jednotliviny část ze své božské podstaty. Jeho předaná božská podstata spočívá v tom, že každou věc povyšuje na potřebnou, dává jí konkrétní úlohu, a tím odůvodňuje její smysl ve světě. Mohlo by se zdát, že tímto určením úlohy věcem ve světě je úkonem Boha celý kosmos řídit. Bůh však není mechanikem, který svět ovládá, nýbrž dodává naprostou přirozenost, a tato přirozenost je v harmonii s Boží vůlí. Proto by si každý člověk měl být vědom toho, že jeho samotná existence je harmonií. „Hle, člověk tedy není v sobě samém vpravdě nic než harmonie!”⁵⁶ Jakmile se člověk uzavírá do sebe sama a zabraňuje svým jednáním božské podstatě, znamená to jediné to, že odmítá sounáležitost s Bohem. Zaměří se totiž jen na svou osobu, což vede k porušení harmonie, k disharmonii jak s Bohem, tak se světem. Postatné je, aby se každá lidská bytost naučila rozeznávat zlo a dobro, protože vše špatné plyne z neznalosti, zlo překonává dobro. A v tuto chvíli nastává rozkol, protože úlohou člověka je především překonávat zlo, dopomáhat k harmonii, míru a získat tak bytí v nejvyšší instanci, tedy u Boha. „To tedy bude pravým a plným napodobením Boží moudrosti: znát dobro a konat je, znát zlo a vyhybat se mu. Čím dokonalejší bude obojí, tím lépe.”⁵⁷

---

⁵² MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: Theologická revue 1994, R. 65, str. 58.

⁵³ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. Str. 60.

⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 47.

⁵⁵ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. str. 24.

⁵⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254. str. 55.

⁵⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 105.

Tento pohled na svět nechce ve světě vidět nic jiného než mír a nenásilí. Vše vzniká a zaniká. Vše také bylo Bohem stvořeno s daným úmyslem, mělo svůj jasně daný cíl a smysl. Událost této existence je originální a neopakovatelná. To jaký Bůh je, a co ve svém nejlepším úmyslu stvořil vede k dokonalosti. Člověk, jako Boží obraz, je v tom ohledu aktivním podílníkem a jeho bytí má naplňovat Boží záměr. „Že tak znamenitý tvor je určen k cíli vyššímu nad ostatní, hlásá sám rozum: aby totiž, spojen jsa s Bohem, vrcholem vši dokonalosti, slávy a blaženosti, požíval s ním nejdokonalejší slávy a blahoslavenství na věky.“⁵⁸

2.1. TEOLOG UNIVERZALITY

Komenský byl teologem, který působil a tvořil v 17. století. V této době, kdy byla otřesena dosavadní teorie o vzniku světa a zároveň se objevilo mnoho technických vynálezů, musel se jako všichni ostatní vyrovnávat s otázkami, které tato doba nastolila ve vztahu k platným teologickým dogmatům a učení církve. Výstižná jsou slova Pavla Flosse: „V 17. století, kdy se rodí moderní fyzika a přírodověda, tedy svět naší technické civilizace, se začíná postupně připravovat i největší objev moderního světa, evoluční obraz přírody a pak i dynamické chápání dějin a lidské existence. V 17. století se začíná rýsovat nová koncepce veškerenstva, jejímž prvním průkopníkem je v mnohém i Jan Amos Komenský. Komenského dílo nás staví na práh moderního světa, který již není neměnným světem definitivně hotových věcí, ale obrovským vývojem bytí od primitivních hmotných útvarů až k člověku, který otvírá kosmos a své vlastní bytí novým, nečekaným, nekonečným a velikým perspektivám.“⁵⁹ Dědictví myšlenek středověku pozbývá hodnoty a proto jsou osobnosti typu Komenského nuceni vytvářet myšlenkové systémy zcela od základů. Jeho velikost spočívá v důsledné všestrannosti. Teolog Zdeněk Kučera jej nazval teologem univerzality.⁶⁰ Univerzalitu Komenský vidí v naprosto každém jsoucnu. „Ale protože to, oč nyní jde, je univerzální (již předtím jsme viděli, že je čas shrnout rozptýlené věci a všechny souhrny snášet v souhrny souhrnů) bude třeba vytvořit obecný sbor z učenců celého světa, s jejichž pomocí a péčí by se mohlo stát všem společným všechno, co kde a kdy Bůh k rozmnožení světla a

⁵⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254. str. 40.

⁵⁹ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. Str. 28.

⁶⁰ MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In :*Theologická revue* 1994, R. 65, str. 58.

pravdy buď již odhalil, nebo později ještě odhalí, aby nebyl zanedbán žádný kout země, národ, jazyk, stav nebo vrstva lidí.”⁶¹

V průběhu dějin, od Komenského smrti do současnosti, bylo na jeho osobnost a dílo nahlíženo z mnoha úhlů pohledu. Nejprve se na jeho tvůrčí úsilí nahlíželo především jako na pedagogickou činnost, kdy jej vykládaly jako učitele, jazyka, věd. Propojoval totiž umění jazyka s reáliemi, a pečoval o kvalitní přístup k mateřskému jazyku. Devatenácté století přineslo nový pohled. Ukazovalo Komenského v jiném světle, jako filozofa výchovy, a ne jen jako pedagoga. Ale až ve 20. století se hodnocení Komenského posunulo ještě výše a vidí jej jako představitele novověkých tendencí, jako myslitele hloubky. „Zdá se, že celý sled komeniologických koncepcí byl vázán na dobové spirituální proměny a posuny v dějinách ducha vůbec. Komenského jakožto didaktika, jako nad didaktika vystoupil Komenský vychovatel a pedagog a konečně jako nad Komenského specialistu na teorii výchovy vystoupil Komenský filosof světové všenápravy, tak se Komenského religiózní zaměřenost jeví korunou jeho celoživotní a vrcholné vydanosti, integrující veškeré jeho duchovní rozhlížení, veškerý jeho myslitelský vzmach do kosmických rozměrů: celý běh světa je napjat mezi stvoření a poslední soud, je sjednocen harmonií Božího světa“.⁶²

2.2. NEZBYTNOST CHILIASMU A ESCHATOLOGIE

Abychom byli schopni pochopit jeho výklady, musíme si uvědomit, že podstatným rysem Komenského myšlení je chiliasmus a eschatologie.⁶³ Jelikož byl svět pokažen a dokonalé stvoření bylo zmařeno tím, že člověk podlehl d'áblu, pokládal „Boží dílo za otevřené pro dokonání“.⁶⁴ Proto si představuje, že aby mohl být svět dokončen, musí člověk přispět prací sama na sobě a napravit hříšné předpoklady. Komenský je celý život přesvědčen, že nastala pravá chvíle na to, aby člověk mohl být napraven a obrátil se na správnou cestu. Je pro něj velmi důležité, že bytí řízené ve jménu spásy nám

---

⁶¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 113.

⁶² PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. str.12.

⁶³ K počátkům Komenského chiliasmu lze zmínit studii Vladimíra Urbánka. Srovnej: URBÁNEK, Vladimír: *Počátky Komenského chiliasmu a chiliastická očekávání u Simeona Partlicia a Pavla Skály*. In: PRÁZNÝ, Aleš; SCHIFFEROVÁ, Věra (editoři): *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. Str. 133-150. ISBN 978-80-7395-221-1.

⁶⁴ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. Str. 88.

otevřít budoucnost. „Jako tedy je jisto, že pobyt v životě matčině je přípravou k životu tělesnému, tak je jisto, že pobyt v těle je přípravou k onomu životu, jenž nastane po tomto životě vezdejší a bude trvat na věky. Šťasten ten, kdo ze života matčina vynesl údy dobře vytvořené! Tisíckrát šťastnější ten, kdo odtud vynesl duši dobře vyčištěnou!”⁶⁵ Naprosto nezbytná je tedy lidská spoluúčast, a vzhledem k tomu, že Krista vidí jako nejdokonalejší stvořenou bytost, nejčistší božský obraz existence, vyžaduje, aby člověk na cestě za dokonalostí následoval Krista. V Bibli Kristus praví: obraťte se a následujte mne!⁶⁶ Proto si Komenského pohled na svět a nápravu můžeme vyložit tak, že jej viděl ne jako hotový svět ve kterém je vše dáno a nic se nedá proměnit, ale naopak Komenský spatřuje v Kristově odkazu výzvu k tomu, aby člověk nápravu po celý život uskutečňoval. „Komenský byl pevně přesvědčen, že křesťany lze spojit jen tehdy, budou-li všickni jednomyslně Krista ctít jako bytost božskou. Vycházející od rozumového poznání tvrdí, že nás vede nejen k jistotě v myšlení, ale i k získávání pravd metafysických; tak idea Boha pokládá se tu za poznatelnou přirozeným rozumem, snaha mravní pokládá se člověku za vrozenou. Vykoupení, zjevení a osvícení je člověku nutné ke spasení.”⁶⁷

Andělský svět, jak jsme si ho uvedli v úvodu, představuje svět inteligence nadpozemských bytostí, kde je rozum svobodný, kde je možnost svobodně se rozhodovat a konat. Komenský nejen nabádá k tomuto přístupu, zároveň varuje před ztrátou jednoty, před pravdu ohrožujícím jednáním, a omezením dobra, které pramení z pýchy. Andělský svět nám poskytuje Písmo a další literatura církve, týkající se andělských bytostí. Touží po náboženském míru v celosvětovém měřítku, zmiňuje se o něm například v díle *Anděl míru*⁶⁸. „Jedním z prvních kroků má být zajištění míru. Komenský se mnohokrát ve svém životě setkal s hrůzami války a viděl, že teprve až bude zajištěn trvalý mír, bude možno začít budovat lepší podmínky pro život lidí. Ve spise *Angelus pacis* (Posel míru) roku 1667 vyzýval Anglii a Holansko k zastavení nepřátelství. Komenský vytyčuje jednu základní myšlenku, která se ve věci nastolení a zachování světového míru ukázala být nesmírně reálnou, byť ji uskutečnila teprve naše doba (ve formě Společnosti národů před druhou světovou válkou a v Organizaci spojených národů po ní): myšlenku o nutnosti získat k spolupráci na udržení míru

⁶⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 Str. 45.

⁶⁶ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. Str. 89.

⁶⁷ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. Str. 570 a 573.

⁶⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Anděl míru*. Praha: Kalich, 1938, 82 s.

všechny státy a národy, protože dokud nebude tento problém řešen universálně, je veškeré snažení již předem marné.”⁶⁹ Již zmíněný chiliasmus je u Komenského svázán jak s myšlenkou náboženského míru, tak se vzděláváním. Pro život po smrti se má lidstvo připravovat za pomoci práce sama na sobě, z hlediska osvětleného rozumu. O Komenském můžeme říci, ještě říci, že byl relativně tolerantní co se týká ostatních náboženství, šlo mu totiž především o mír. Přesto ale trvá na tom, že křesťanství je to jediné pravé. Jediné pro co neměl pochopení, byl ateismus. Ten se podle Komenského také podílel na zkaženosti světa. „Tato nešťastná obluda, ateismus, všude již buď zjevně vládnoucí nebo tajně se plazící, je přesvědčivým svědectvím toho, jak špatně prospívá škola světa.“⁷⁰

2.3.SPOJENÍ VÍRY A VĚDĚNÍ, PODNĚT PRO VÝCHODISKA VÝCHOVY

Jak již bylo naznačeno, Janovi někteří současníci nesouhlasili s jeho přístupem. Například René Descartes mu vytýkal, že spojuje božské záležitosti se záležitostmi lidskými. „Je zjevné, že Descartes měl vůči pansofickým plánům obsaženým zjevně v Podromu, vážné výhrady: „Pokus, o který mu (Komenskému) jde, totiž v jediné knize podat všechno, co je v ostatních užitečného, může být velmi záslužný, pokud by se to dalo opravdu uskutečnit, ale obávám se, že to není možné...Mimoto shledávám, ještě v jeho úmyslech dvě věci, kterým dost dobře nerozumím: Zaprvé se mi zdá, že bohoslužby a zjevené pravdy příliš spojuje s věděním, kterého lze dosáhnout přirozeným uvažováním, a za druhé, že si představuje obecné věděním, které by mohli pochopit mladí školáci a které by si mohli osvojit před čtyřiaadvacátým rokem svého věku”.”⁷¹

„Mechanicismus 17. století vedl k popření přirozené plurality světa, pro kterou má naopak tolik smyslu Komenský.”⁷² Floss dále uvádí, že Komenský měl obavy z karteziánské metody, která chtěla všechny otázky vysvětlit logickým způsobem. Nelíbilo se mu, že se karteziáni a moderní přírodovědci snažili všechny záležitosti

⁶⁹ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. Str. 149.

⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 38.

⁷¹ MOUTOVÁ, Nicolette; POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský v Amsterdamu*. Praha: SPN, 1970. Str. 74.

⁷² FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. Str. 98.

rozebrat, aby je pak opět mohli poskládat dohromady. Komenský je naopak chápal jako celek a viděl v nich souvislosti.⁷³ Stanislav Sousedík ve svém spise o Descartovi zmiňuje, že Komenský zápasil s Descartovými myšlenkami především ze své teologické pozice.⁷⁴ Sám *Descartes*⁷⁵ chtěl lidským záležitostem dát řád, který nemá s teologickým poznáním nic společného.

Oproti tomu se Komenský snažil vše propojit. V pansofii hledal především absolutno, to znamená, že v jeho záměrech nemůžeme vidět pouze spojování nahodilých prvků v celek, ale je nutno hledat hlubší smysl. A tento hlubší smysl se nám zjeví cestou teologie. „Pansofie je u Komenského nová univerzální teologie, která na prahu novověku řeší pozitivně a univerzálně vztah vědy a víry.“⁷⁶ Víra představuje princip poznání, je co do velikosti podstatnější než rozum nebo smysly. Je důležité si uvědomit, že víra dokáže přiblížit naší duši Bohu, dává možnost proniknout blíže k Božím tajemství. Nad intelektem a moudrostí se staví víra jako něco více ctnostného, s nádechem Božství. Z hlediska pansofie vědění rozhodně neztrácí oproti víře na hodnotě. Naopak víra dodává vědění punc jednoty, harmonii a dokonalost. „Víra učiní paradoxality „obyčejného“ rozumu srozumitelně přijatelnými, a tak smíří rozumování se sebou samou; rozum sám o sobě vede k absurditám, rozum smířený s vírou k zbožnosti, která znamená skutečné srozumění se světem.“⁷⁷ Jeho pojetí víry je s rozumem blíže propojeno. Staví jej výše než záležitosti emocionální. Víra představuje nástroj poznávání jakožto analogii ke Zjevení, důvěrně za její pomoci získáváme zprávy od Boha, poznáváme podstatu života a okolního světa. „Nevyhnutelně je třeba se učit přirozeným věcem, protože jsou viditelným zrcadlem neviditelné Boží vznešenosti a klíčem k mnoha tajemstvím Písma svatého a konečně idejemi, formami a normami našich prací (aby byly rozumné).“⁷⁸

---

⁷³ Tamtéž, Str. 126

⁷⁴ SOUSEDÍK, Stanislav: *René Descartes a české baroko*. Praha, 1996. Str. 45.

⁷⁵ René Descartes – Francouzský filozof 17. století. Představuje filozofa, jenž se zásadně liší od svých předchůdců zejména tím, že do filozofie přísně začleňuje matematiku a vědu jako takovou. Věda podle něho všemu pomáhá a slouží pokroku. Filozofie má vědět dát spolehlivost. Toto se může dít jen pod rouškou absolutní racionality, tedy bez jakéhokoli odkazu na víru a její přítomnosti ve vědě vůbec. In: STORING, H.J.: *Malé dějiny filozofie*. Kostelní Vydří, 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.

⁷⁶ MOLNÁROVÁ Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: Theologická revue 1994, R.65, Str. 59.

⁷⁷ PALOÚŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. Str.107.

⁷⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 101.

Uvědomuje si potřebu harmonie mezi vědou a vírou, snaží se překlenout stále větší propast mezi nimi. „Komenský, jako mnozí jiní renesanční myslitelé, a především protestantští scholastikové, se snaží propracovat a rozpracovat teorii o vztahu vědění a víry. Smylové poznání prý má být vždy korigováno rozumem, neboť smysly matou. Rozumové poznání má být naopak korigováno Biblií. A tak všude dokládá své výklady důkazy za prvé ze smyslů, za druhé z rozumu, za třetí z Písma. Písmo má vždy definitivní a nejvyšší slovo.”⁷⁹ Nakonec se v tomto období věda a víra oddělují, Komenský zůstává nepochopen a jeho záměry selhávají. On sám svými slovy vysvětluje, že věda bez víry nevidí podstatné souvislosti člověka s veškerenstvím, a naopak víra bez vědy nenaplnuje zcela podstatu přirozenosti všech bytostí ve světě.⁸⁰ Jeho pansofické záměry se snaží vyhnout oběma variantám. A konečně, cílem pansofie je zdokonalit člověka po vzoru Ježíše Krista, jako vzoru dokonalého bytí. „Ať tedy cítíme na sobě to, co na Kristu Ježíši, jenž je nejdokonalejším vzorem všeliké dokonalosti, jemuž my se máme přizpůsobovat.”⁸¹

Komenský dobře zná náboženské otázky své doby a zúčastňuje se zápasů o teologické tradice. Bojuje o pravou reflexi víry. Představuje si dvě vrstvy existence. První je bytí ve hmatatelné církvi, druhá pro něj znamená tíhnutí k církvi neviditelné. Člověk by měl absolvovat cestu od hmotných, předmětných statků a směřovat své jednání k setkání s nehmotným Bohem.

Hlavní přirozeností člověka je podle Komenského schopnost změny, motivací je směřování ke správné budoucnosti. Okolnosti, podle kterých člověk ve svém životě jedná, byly určeny dokonalým, objektivním úkonem Boha. Nástrojem pro změnu člověka je vzdělání a výchova, která vychází z Božího plánu a u výchovy je tento plán spásným úkonem. „To však je hlavní věc, čemu nás učí Písmo svaté, že není jiné pod sluncem účinnější cesty k nápravě lidských poruch nad řádné vzdělání mládeže.”⁸² Pomocí výchovy můžeme přejít ze starého do nového světa. „Výchova je potom výrazem obrácení otevřené duše, je účastí ve hře, při níž se hraje o správnou a neustálou

---

⁷⁹ FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. Str. 121.

⁸⁰ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. Str. 100.

⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 75.

⁸² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 28.

volbu. Jen se té hře neuzavřít, jen neodmítnout výchovné působení, jen zůstat otevřen správnému pravidlu této božské hry, souhry člověka s Bohem“.⁸³

Co se týká Komenského záměrů v oblasti komunikace, je potřeba zdůraznit, že člověka vidí jako bytost komunikativní. Lidé by se měli umět dorozumět, protože v tom také spočívá jejich přirozenost. Komenský totiž společnou řeč označuje jako základní složku harmonie lidského rodu vůči Bohu. Pokud se tato harmonie naruší, důsledkem je chaos, zášť a války. Univerzální jazyk by tedy měl napomoci odstranění překážek a zmatků ve světě. „Když je tedy na světě tolik různých jazyků kolik národů (jejichž počet neznáme) a je zjevné, že proto k mnoha národům není žádný přístup, dokud není odklizená tato překážka, bude opět a opět třeba pomýšlet na vytvoření (nějakého) jediného jazyka, společného všem.“⁸⁴

Teologická nauka Komenského stále směřuje ke spáse. Člověk má své dějiny, příroda a svět taktéž; a vše dohromady směřuje do budoucnosti, ke spáse. Člověk se ke spáse může, a má připravit a tato vědomá příprava motivovala Komenského v pedagogickém úsilí. Svět pro něj znamená svět výchovy. Nelze ke světu přistupovat tak, že pouze konstatujeme, že takto něco prostě je. Každá spolehlivá věda, každé poznání je prodchnuto pravdou a je zde nezbytný kvalitní přístup a pochopení věci. Avšak nad lidské autority staví Boha jako „jediného, svrchovaného učitele pravdy“⁸⁵, kterého mám následovat jako pravý pramen poznání. „Každé „pravdování“ je angažovanou součinností a edukativní „gravitací“ světa, tvorbou, spoluvytvářením dobré skutečnosti“.⁸⁶ Je nutné tedy okolní svět nazírat velmi dopodrobna. Svět, který vidíme je právě první školou, prvním naším vzděláním, s nímž se v životě setkáváme. Přirozený, vnější svět je plný Boží moudrosti.⁸⁷ Je pro nás školou, kde se učíme nejen samostatným poznatkům, nýbrž ukazuje je nám také názorně celistvost svého fungování, Božího záměru. „Příroda má takto daleko významnější, důležitější postavení než jen jako objekt teoretického nahlížení a praktického využití pro lidské účely. Je zdrojem pro samotné lidské snažení, pro životní počínání, je předpisem výchovy

---

⁸³ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha : SPN, 1992. str. 105.

⁸⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 113.

⁸⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 109.

⁸⁶ PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. str. 50.

⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 33.

samotné“.⁸⁸ Svět a příroda je tedy pro Komenského prvotní školou skutečné moudrosti. „Tak pozorujeme, že příroda i společnost jsou u Komenského viděny v jeho všenápravném rozvrhu stejně pod zorným úhlem výchovy.“⁸⁹ K první škole moudrosti se připojují další dvě. Doplnují ji škola z pramenů Písma a svědomí – škola vnitřního světa každého člověka.⁹⁰ Pokud tedy zapojíme všechny zmíněné prvky, můžeme z čerpat pravou a skutečnou moudrost, všemoudrost, pansofii.

Jan Amos Komenský žil na přelomu dějin, stal se z něho exulant, neustále se pohyboval na hranici, ať už mezi vlastí či po Evropě, mezi Jednotou bratrskou či školou, mezi institucí církve a politickou scénou, mezi teologií a filozofií, mezi nadějí a zklamáním. Můžeme si říci, že nám byl svým bytím na hranici, bytím zakoušeného a přesto osvíceného člověka blízký. Načrtl několik programů duchovní a společenské obnovy, meditoval o obrazu lepšího světa. Například v podobenství o babylonské věži Komenský vidí možný úpadek lidské moudrosti.⁹¹ Bojuje tedy o to, co může trvale odstranit, války a nenávisti. Pro něj boj znamená snahu o obnovení komunikativní kompetence mezi lidmi, jež přináší výuka jazyků a vytvoření univerzální řeči, která bude objasňovat celý základ věcí a jejich význam vůči Božímu světu.

---

⁸⁸ Tamtéž, Str. 51.

⁸⁹ KOPECKÝ, J.; PATOČKA, J.; KYRÁŠEK, J.: *Jan Amos Komenský – Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. Str.126.

⁹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 47.

⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 28.

3. POJETÍ VÝCHOVY

3.1. OBECNÁ PORADA O NÁPRAVĚ VĚCÍ LIDSKÝCH

Proto, abychom si dokázali ujasnit, jak Komenský přistupuje k výchově, je nutné se nejprve zaměřit na jeho myšlenky pansofie a k výchově motivující *Obecnou poradou o nápravě věcí lidských*⁹². „Po období hledání, kdy si Komenský velmi rychle po sobě načrtává plány souboru spisů, aniž by je zrealizoval, sděluje koncem roku 1644 poprvé v dopise Kinnerovi, že začal pracovat na díle s názvem *De emendatione rerum humanarum consultatio catholica*. Je to první zmínka o tomto díle, kterou dnes známe”⁹³.

Jak již bylo řečeno, stěžejní myšlenkou Komenského je pansofie. V *Poradě* názorně představuje, jak uchopit svět a vysvětluje, že k jeho pochopení potřebujeme mít doširoka otevřené oči. „Původně asi měla *Obecná porada* obsahovat všechno, co Komenský dosud vytvořil, alespoň pokud šlo o otázky vzdělávání, tj. měla v příslušném rozvržení obsahovat myšlenky ze spisů didaktických a pansofických.”⁹⁴ Dílo je to rozsáhlé a zcela jasně nám ukazuje, jak jej v tvůrčím úsilí neustále provází touha po celistvosti. V procesu poznávání je třeba vždy mít na paměti celek.⁹⁵ Všechny kapitoly tohoto díla proto začínají slůvkem Pan-

V první části, *Panegersii* (Všeobecné probuzení) používá pojmy filozofie, politika, náboženství, které zde rozebírá.⁹⁶ V díle druhém *Panaugii* (Všeobecné osvětlení), uvádí

---

⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Consultatio de rerum humanarum emendatione (Obecná porada o nápravě věcí lidských)*. Sepsáno v letech 1645 až 1670. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 496 s. ISBN 80-205-0227-0. Z tohoto díla byl také vydán výbor: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. 309 str. ISBN 978-80-239-8919-9.

⁹³ KYRÁŠEK, Jiří: *Vývoj pedagogické soustavy J.A.Komenského*. Praha, 1967. Str. 48 : Na tento dopis, výtah, z něhož je uveřejněn u Turnbulla (Hartlib, Dury and Comenius), poprvé upozornil filozof Jan Patočka. Srovnej PATOČKA, Jan: *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: ČSAV, 1964, str. 349. Dříve byla za první zmínku o *Obecné poradě* považována slova z dopisu de Geerovi z r.1645. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942. Str. 120-124.

⁹⁴ KYRÁŠEK, Jiří: *Vývoj pedagogické soustavy J.A.Komenského*. Praha, 1967. Str. 48.

⁹⁵ MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: *Theologická revue* 1994, R.65, str. 60.

⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 17-32. ISBN 978-80-239-8919-9.

přístupy, které vedou k poznání nedostatku lidského života a ukazuje, jak je odstranit.⁹⁷ Třetí částí je dobře známá Pansofia (Všeobecná moudrost), zde se zabývá „...uspořádáním soustavy všeobecné moudrosti, která by všem ukazovala všechna jejich dobra a zla a i veskrze neklamně cesty, jak oněch dosahovat a těmto se vyhýbat, a kde se dále předkládá i ukázka této soustav, takže se rozřídí všechny věci do sedmi okruhů, čili světů, jimž se předesílá svět možný, čili základ celé Pansofie.“⁹⁸ Shrnuje zde velké množství nabytých vědomostí o světě, proto je Pansofia největší částí. Tato část je zároveň samostatným systémem, který ukazuje řád světa. Kromě úvodu a předmluv představuje osm světů.⁹⁹ Ukazuje nám sedm světů reálných a jeden svět možný. Do reálných světů můžeme zahrnout andělský, materiální, pravzorový, mravní, věčný, duchovní a světské dovednosti. U světa možného můžeme hledat idealitu, pouze to, co je možné ale není nutné.

V pořadí čtvrtým dílem je Pampaedia.¹⁰⁰ Nabádá zde k potřebě poznání všeho podstatného, co by nám ukázalo cestu k dokonalosti. Zabývá se především vzděláváním a nastiňuje vlastní teorii celoživotního vývoje člověka.

Panglottia (Všeobecné třídění jazyku).¹⁰¹ V tomto, pátém, díle Komenský představuje svoji teorii univerzálního jazyka. Zastává názor, že jedině univerzální jazyk vede k dorozumění v celé společnosti a pomáhá předcházet událostem vedoucím k rozbrojům, válkám.

Předposlední díl, Panorthorsia (Všeobecná náprava),¹⁰² zahrnuje návody na nápravu. Vzhledem k tomu, že je i na tomto místě opět zahrnuto slovo „všeobecná“, nalezneme v něm plán na nápravu od samostatných jedinců až po celou společnost za pomoci institucí či spolků pro vědecký výzkum, v celospolečenském měřítku.

---

⁹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 33-46. ISBN 978-80-239-8919-9.

⁹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, Praha: Svoboda, 1992. str. 267.

⁹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 47-116. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 117-168. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 169-198. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁰² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 199-270. ISBN 978-80-239-8919-9.

Závěrečná část, neúplná Pannuthesia (Všeobecné povzbuzení),¹⁰³ ukazuje, jak každý jednotlivec může přispět svou účastí na nápravě. Při nazírání Porady jako celku se můžeme přesvědčit, že Komenský koncipuje svoje dílo opravdu jako celek. Kritizuje zde minulost, zároveň vidí možnosti v budoucnosti. „Obecná porada má být nástrojem k uskutečnění reformy. Proto Komenský tak usilovně hledal nejlepší soustavu, která by odpovídala jeho záměru. Nakonec ji našel v tomto uspořádání do sedmi částí. Obecná porada tak vychází z cíle života člověka a z nutnosti reformovat lidské věci tak, aby člověk k tomu to cíli došel.”¹⁰⁴

3.2.MYŠLENKY NA PANSOFII

Počáteční nutnost shrnout všechny dosavadní poznatky v ucelený systém vedla k myšlence Pansofie. „Pro Komenského je poznání proces, který je svou strukturou subjektivní, ale směřuje k objektivitě, k reálnému poznání věcí.”¹⁰⁵ Období renesance a baroka přineslo mnoho nových vědeckých poznatků a výuka ve školách potřebovala tyto poznatky zpracovat do srozumitelnějších celků. Nikdy ovšem nebyla pansofie pouze souhrnem těchto poznatků, ale především jakousi všemoudrostí, která vedla nejen k získání vědomostí, ale přinášela též pomůcky k morální nápravě a správnému sociálnímu chování. Všechny tyto dovednosti můžeme shrnout pod název životní moudrost. Pro Komenského jsou prameny moudrosti a poznání rozum, svět a Písmo. Tyto tři prameny nás vedou k poznání Boha, umění a přírody.¹⁰⁶

Myšlenky na pansofii začal koncipovat v Lešně, a první, komu se s tímto záměrem svěřil byl Hartlib.¹⁰⁷ Odhaluje mu tento záměr v dopisech, ukazuje na potřebu všemoudrosti. Ta nás má ochránit před chybami a omyly, má nám přinést univerzální vedení a v neposlední řadě nás má přiblížit k Bohu – to on je pramenem veškeré moudrosti. Pansofii vévodí napravení jednotlivce i celé společnosti. Zpočátku ji používá

---

¹⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 271-302. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁰⁴ KYRÁŠEK, Jiří: *Vývoj pedagogické soustavy J.A.Komenského*. Praha, 1967. Str. 55.

¹⁰⁵ FLOSS, Pavel: *Nástin života a myšlení Jana Amose Komenského*. Přerov, 1972. Str. 35.

¹⁰⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia 2010. Str.78.

¹⁰⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942. Str. 30 a 33. Dopisy Hartlibovi z let 1633 a 1638.

na poli didaktiky, pak se snaží o výchovný přístup, až dojde k sociální podstatě svého záměru.

Komenský si kladl otázku, co by mohlo vést k prospěchu a zlepšení kvality života všech lidí. Řešením je pro něj vzdělání. Nechce v žádném případě odstraňovat nerovnosti nebo nespravedlnosti mezi lidmi, jde mu především o právo na vzdělání. Chce vzdělat všechny bez ohledu na původ. Nevidí ani rozdíly mezi pohlavími. Jeho záměrem je vzdělat všechny bez rozdílu, chlapce i dívky. To se nám může jevit jako samozřejmost, ale v 17. století byl samozřejmostí spíše opak. Hlavním cílem vzdělávacího snažení je pro Komenského blaho všech lidí.

V rámci aktivit v Jednotě bratrské rovněž uplatňoval myšlenku pansofie. Především mu šlo o vylepšení vzdělání dětí a mládeže, v nichž viděl budoucnost národa a naději na lepší zítřky. Komenského pansofický systém o mnoho překonával tehdejší encyklopedie, ty podávaly pouze souhrn poznatků. Encyklopedie, které byly hojně využívány, zasazovaly poznatky jednoduše za sebou. Komenskému v nich chybí ucelený vnitřní řád a jednota.

Po dlouhou dobu Komenského koncept všemoudrosti nebyl brán na zřetel. Mnoho učenců totiž neznalo dílo rozpravy. Na vině bylo i to, že jeho pedagogika byla dlouhodobě separována od filozofie.

3.3.PŘÍTOMNOST BOHA VE VÝCHOVĚ

Taktéž se zapomínalo na Komenského chiasmus, skrz který nahlížel na bytí člověka ve světě. Kosmos, tedy svět, který okolo sebe vnímá, viděl jako všeobecně harmonický celek, jenž se skládá z vrstev. Vrstvy nefungují odděleně, navzájem spolu souvisí. Základní tři jsme si již zmínili, je to Bůh, příroda a člověk. Vnější svět, makrosvět tvoří harmonický celek. Člověk pro změnu tvoří zmenšený makrosvět, ten je zvnitřněný, je mikrosvět, který rovněž vytváří harmonii celku.¹⁰⁸ Na základě těchto úvah se na výchovu dívá podobným způsobem. Výchova k morálce, náboženská výchova, rozumová a všechny ostatní se mají navzájem doplňovat, mají tvořit jednotu. A to po stránce obsahové, metodické i z hlediska cílů.

---

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 50.

Do pojetí výchovy Komenský začleňuje i příběh První knihy Mojžišovy. Událost, kdy Adamovi a Evě byla ponechána absolutní Hospodinova důvěra, následně byla porušena jednota s Bohem, oba totiž zhřešili. Komenský proto zmiňuje povinnost člověka tento prohřešek vůči Bohu odčinit, a sice aktivitou a vlastním podílem na svém vzdělávání.

Člověk by podle Komenského měl opět a lépe dojít na vyšší úroveň vlastní dokonalosti, jejíž ztrátu zapříčinil hříchem a tím, že se přiklonil na stranu zla. Z těchto názorů si můžeme jednoduše odvodit, že i přesto, že Komenský zastával reformační postoje vůči katolické církvi, zdaleka nesouhlasil s Kalvínovým učením o absolutní predestinaci a Lutherovým popíráním svobodné vůle člověka, což je zřejmé z jeho jetí člověka. „Člověk se pohodlně zařídí na této zemi i se všemi vášněmi a krutostmi své přirozenosti, neboť o tom, bude-li spasen, nerozhodne svým dobrým životem ani svými zásluhami, ale o jeho spáse či zatracení rozhodl již předem Bůh. I kalvinismus jde tímto směrem svým učením o predestinaci, předurčení. Má-li Bůh zájem o tvou spásu, je-li ti nakloněn, to poznáš sám na tom, jak bude žehnat tvému světskému konání, tvému podnikání, tvým záměrům, tvým obchodům.”¹⁰⁹ To, že jsou jedni předurčení ke spáse a druzí k zatracení, že přirozenost člověka je naprosto zkažena a jeho vůle se trvale kloní ke zlu, by přece znamenala plnou rezignaci na výchovu a vzdělávání. „Komenský mluví nejen o vřelé lásce, kterou pojal k blížícímu se království Kristovu, tj. k lepší budoucnosti lidstva, ale i o lásce k obrovským zástupům chudých, zubožených a negramotných, o lásce k lidskému pokolení, jehož většina je až dosud svírána nejhlubšími temnotami”.¹¹⁰ Komenský zastával myšlenku, že ke spasení člověka nestačí pouhá víra, ale člověk sám může a musí svými skutky přispívat k životnímu štěstí a své spáse. Je tedy k užítku, abychom pro pochopení Komenského záměru nahlíželi i na jeho filozofii a teologii.¹¹¹

Velikost člověka pro Komenského znamená mít svobodnou lidskou vůli a člověku je přirozené tvůrčí úsilí na všech stranách bytí. Komenský vyznačuje a upozorňuje na to, že lidská vůle není překážkou pro víru, spíše naopak. Pokud je lidská vůle v souladu s božím plánem, stává se velmi nutnou.

---

¹⁰⁹ Podle FLOSS, Pavel: *Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. Str. 61.

¹¹⁰ Podle FLOSS, Pavel: *Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970. Str. 151.

¹¹¹ Srovnej studii Otakara A. Fundy: FUNDA, Otakar A.: *Nedělitelnost Komenského jako pedagoga a teologa*. Filozofický časopis. Ročník XL, 1992, str. 27 a následující.

Komenský se se svým záměrem omilostnění člověka vymykal tradičnímu pojetí v křesťanství. Vyčnívá jak z pohledu katolické, tak protestantské teologie. Pro moderního člověka je z historického hlediska velice pokrokové především to, jak jedině ve svém pohledu nezavrhuje. Ani člověka hříšného. A Komenský toto použil ve své pedagogice – požadoval vzdělání pro všechny a byl přesvědčen, že každý člověk je vzdělání schopný.¹¹² Základními možnostmi jsou nástroje vědění, moci a chtění.¹¹³ Podle Komenského tyto vlastnosti náleží Bohu, a zásadní je myšlenka, že všechny tyto boží vlastnosti v sobě také nosí každý z nás jako obraz Boží přítomnosti. Mysl je Božím jednáním prosvícena. Toto jednání umožňuje, aby si člověk vytvořil správným směrem jsoucí obraz světa, v tomto případě ještě nereálného, tedy možného. Možný svět potom přináší jednotný a správně uspořádaný myšlenkový systém – vše co si člověk může myslet, představit si, vyžadovat a zrealizovat.

Komenský si pohrával s myšlenkou, že lidská mysl dokáže být aktivní, nekonečně aktivní, aniž bychom si to sami uvědomovali. Tato schopnost však není zásluhou člověka samotného, nýbrž se v tomto případě zrcadlí božská tvůrčí schopnost a tvořivost. Nejvíce se aktivita člověka projevuje v oblasti dovedností, mravů a duchovním životě. Komenský na těchto počinech ukazuje nejen abstraktní obraz, ale přechází ke konkrétním poznatkům z praxe.

O světě idejí, v pojetí novoplatonismu o reálné existenci idejí, hovoří jako o soustavě, která existuje v Bohu, jako v nekonečném jsoucnu.¹¹⁴ Obrací se i na Platonovu jeskyni. Své vlastní bytí prožívá jako hru stínů v jeskyni a světlem zde je pro Komenského právě spása. Dále vyzdvihuje roli lidské svobody, je jí charakterizovaná podstata dějin. Vzory máme hledat především v pravdě, jednotě a dobru – to jsou další božské vlastnosti, které ovšem na rozdíl od vědění, moci a možnosti chtít, jsou skutečně jen božské. Neodrážejí se v nás, pouze máme možnost o ně usilovat.

Když se zaměříme na dovednosti člověka, z výkladu Komenského je důležité zmínit, že člověk v této záležitosti přebírá iniciativu. Je nutné podotknout požadavek vyváženosti tělesné a duchovní práce. Morálka nám přináší nejen interiorizaci zásad, ale také základ pro chování vůči ostatním jedincům, tedy chování sociální. Neustále máme vylepšovat a režírovat vztahy mezi lidmi. Pro Komenského je důležité v rámci sociálních vztahů

---

¹¹² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 49.

¹¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka – ALMI, 2009. Str. 22.

¹¹⁴ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A.Komenského*. Přerov, 1972. Str. 27.

uplatňovat ctnost, spravedlnost, pokoru, vzájemnou důvěru, laskavost, upřímnost, úctu, umění naslouchat, umění empatie, chuť být nápomocný. Tyto vlastnosti požaduje již v předškolní výchově jako základ pro budoucí život ve společnosti.¹¹⁵ Tyto principy jsou, zdá se, nadčasové.

Byla zde další, vyšší představa Komenského, a sice o světě věčném. Zde by mělo dojít k jednotě člověka a jeho dokonalosti. Zatím je tento svět nezrealizovaný, vyžaduje předchozí vývoj. Lze sledovat působení pohybu ve všech „světech“ a působení základního vývojového proudu, který Komenský shrnul do pojmu tzv. konstituce, destituce, restituce. To znamená, že původně byl svět dokonalý (konstituce), pak došlo k pokažení (restituci) a úkolem člověka se stala náprava pokaženého stavu (restituce).

116

Komenský v podstatě dal systému světa svou vlastní hierarchii. Na nejnižším místě je příroda, hmotná vrstva; o něco výše nalezneme člověka, ten je sice také tvořen hmotou, ale myšlením a aktivitou se dokáže povýšit nad přírodu; a jako nejvyšší a absolutní vrstva se představuje Bůh. Ten je naprosto dokonalý, a člověk by měl usilovat o to, aby se božimu obrazu přiblížil. Tím ovšem není řečeno, že člověk může dosáhnout božské úrovně a boží dokonalosti.

3.4. DĚJINNOST V PANSOFII

Je dobré si také přiblížit Komenského pojetí času. I přesto, že se velmi zajímal o pokrok své doby a znal mnoho vědeckých vynálezů, může nás překvapit, že čas vnímal podle biblické představy. Panoval názor, že od stvoření světa po narození Krista uplynulo 4 000 let. Tento názor byl však stejně ochromen, jako teorie geocentrismu.¹¹⁷

Dále je důležité zmínit, že Komenský viděl rozdíl mezi pojmem dějiny a pojmem historie. Historií nazývá to, co se již stalo a nelze změnit, a zároveň říká, že je potřeba se z historie poučit pro naše další jednání. Oproti tomu dějiny stále přinášejí možnost

---

¹¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 19.

¹¹⁶ ČAPKOVÁ, Dagmar: *Komenského obecná porada a její význam*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1992. str.29.

¹¹⁷ MOLNÁROVÁ Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: *Theologická revue* 1994, R.65, str.61.

jednat, jsou otevřené. Ledacos lze napravit, změnit. Minulost, přítomnost i budoucnost nevidí jako tři oddělené části, naopak zdůrazňuje jejich jednotu a sounáležitost. Přece jen se dá u Komenského pozorovat jakási slabost pro budoucí čas. Ukazuje nám to jeho nekonečná naděje a doufání v lepší časy Jednoty bratrské a především českého národa.

Teorie všemoudrosti neměla být jen přehlídkou konkrétních znalostí přírodovědy, antropologie, ale měla by stejně tak obsahovat návod, jak vše zkompletovat do celku, jenž by se stal všeobecným vzděláním. Zároveň by tento celek pomohl vytvořit názor člověka na svět, potažmo v dnešní době často zmiňovaný hodnotový systém. Komenský také přišel s požadavkem, aby každý z vědních oborů obsahoval kromě samotné teorie i poznatky z praxe. Nikdo totiž nežije svůj život pouze v teoriích, nýbrž neustále překračuje hranice do samotné praxe. Praxe v nás zanechává dojmy, zážitky, zkušenosti – právě kvůli této činnosti je život životem.

Komenského nenechávala klidným nesystematičnost dobových poznatků. Nacházel zmatek v definicích, ve výkladu těchto poznatků. A vzhledem k tomu, že sám k práci přistupoval velice pečlivě, jeho záměrem bylo sjednocení odborné a zároveň všeobecné vzdělanosti.

3.5. BRÁNY DO SVĚTA MOUDROSTI

Především v Lešně se Komenský věnuje svému velkému pedagogickému dílu. Vytváří systémově zpracovanou učebnici pro jazyk i všeobecné vzdělání *Brána jazyků otevřená*.¹¹⁸ A proto, že je přesvědčen, že filozofie má být úvodem k veškerému vědění, vydává dílo *Bránu věcí*¹¹⁹ – ta se stává pro změnu učebnicí filozofie. Obsahuje ontologii a metafyziku. Janova učebnice jazyků byla sice značně oblíbená, ale bohužel příliš složitá, především pro začátečníky. Proto vypracoval ještě jednodušší učebnici

---

¹¹⁸ KOMENSKÝ, J.A.: *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená)*. Sepsána v letech 1629 až 1631. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená)*. Praha: Urbánek, 1880. 122 s.

¹¹⁹ KOMENSKÝ, J.A.: *Janua rerum reserata (Brána věcí)*. Sepsána roku 1643, avšak během 30ti let mnohokrát přepracována. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské*. Praha: Fr. Bayer, 1886, 138, 210, ix, 318 s.

jako předstupeň Brány jazyků, a nazval ji *Předsíň brány jazyků*¹²⁰ (nebo také Předsíň otevřených dveří jazyků).

Podle Komenského k myšlení potřebujeme filozofii a jádrem filozofie je nauka o člověku.¹²¹ V této nauce řeší vztah člověka k věcem, lidem a především k Bohu. Důležitým bodem je pro něj přirozenost člověka, základ, který jej nadřazuje nad ostatní živočišné druhy. Díky rozumu může člověk usilovat o pravdu, výsledkem je potom vznik filozofie, vědeckých oborů a vzdělanosti vůbec. Ze všech živočichů je člověk jediný, který má pud pro vyšší činnost, chce věci tvořit, začleňovat do systémů, řídit dění okolo sebe. Všechna tato aktivita vytvořila politiku a řád ve společnosti. Z touhy po dobru se v té nejčistší vůli vytvořilo náboženství. S ohledem na život po životě přineslo touhu po věčné blaženosti.¹²²

Komenského antropologie je velmi promyšlená.¹²³ Chápe, že k tomu, aby člověk dosáhl štěstí je potřeba žít v souladu nejen s přírodou, ale se svým sociálním okolím a přede vším sám se sebou. „Komenský označuje za „pramen pansofie“ sebepoznání, soběstačnost a nezávislost člověka, který je nejvznešenější bytostí tohoto kosmu, malým bohem světa, který se podílí na božích vlastnostech, všemohoucnosti a vševědoucnosti, které na sebe stále vzrůstající měrou strhává v dějinách.”¹²⁴

Chápání člověka jako bytosti v katolickém teologickém pohledu nedává člověku mnoho samostatnosti a přespříliš jej nepřeceňuje. Komenský je naopak velkým humanistou. Podtrhuje, dokonce vyvyšuje lidskost a typicky lidské vlastnosti. Můžeme si pod nimi představit rozum, řeč a také vůli. Vůli ostatní živočišné druhy nemají, řídí se pouze svými pudy a uspokojováním biologických potřeb. „Lidská důstojnost a velikost není proto podle Komenského jen v tom, že člověk má intelekt, ale především v tom, že má vůli, schopnost vědomého činu, čímž se odlišuje od zvířat. A hnán svou činností, svou vůlí, svou touhou po tvorbě buduje člověk nová a nová díla, ale hned je zase ruší a překonává v dílech ještě dokonalejších. Neukojitelná touha po stále dokonalejším je

---

¹²⁰ KOMENSKÝ, J.A.: *Vestibulum Latinae linguae (Předsíň latinského jazyka)*. Sepsána 1648 až 1649. Uvádím Předsíň sepsanou v latině, ovšem samotná Brána jazyků vyšla v mnoha jazycích. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, 544 s., ISBN 978-80-200-2042-0.

¹²¹ Nauku dále rozvádí ve svém vrcholném díle. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 75. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹²² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 46.

¹²³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 75 a následující. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹²⁴ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A. Komenského*. Přerov: 1972. Str.28.

podstatou člověka.”¹²⁵ Vyzdvihuje zároveň i paměť, ta má moc vše, co jsme poznali uchovat a použít i v budoucnosti. Neméně důležité je i naše svědomí.

Bránu věcí mnohokrát přepisoval, doplňoval a za svého života nestihl vydat. Tvůrčí úsilí tak obsáhlého díla mu zabralo velkou část života.

V textu již zazněl jeden z Komenského důležitých světů, které uváděl, a sice Svět světla. Světlem má na mysli jakýsi hnací motor rozumu, nejen z hlediska fyzikálního, ale například vzdělávacího. Pokud se otevřeme působení plnohodnotného světla, nejen že nám přinese poznání dobra, ale dá nám také sílu jej konat.¹²⁶

Fakta z Komenského životopisu nám ukazují, že tvoření díla *Cesta světla* (Via Lucis) provázelo jeho pobyt v Anglii. Pro své posluchače se do díla snažil zakomponovat myšlenku, že všemoudrost je především cesta ke spáse. Vzhledem k tomu, že za pobytu v Anglii pociťoval atmosféru nastupující občanské války, byl přesvědčen, že právě pansofie napomůže nejen spáse, ale také zabrání nevědomosti, která vyústí ve války a násilí. Člověk má směřovat k dokonalosti nejen na počátku života, jako školou povinné dítě, ale i jako dospělá osoba, po celý život.

Přichází také s návrhem na univerzální řeč, které by rozuměly všechny národy jak ve Via Lucis, tak také rozšířeněji ve své Panglotii. Odstranila by se nedorozumění, která vedou k válkám. A komunikace by se stala jednoduchou, komplexní činností.

Navrhuje, že by se měla vyčlenit skupinka vzdělavců z různých národů, kteří by byli pověřeni otázkami v oblasti vědy a umění nebo by řešili spory mezi národy. Slovy Komenského: „Uvažujme, zda by se dal najít účinný plán 1) jak vytříbit jazyky všech národů a každý zvlášť tak, aby všechny stačily na knihy, které jsou určeny k vzdělávání lidí...”¹²⁷

Zmiňuje také jakousi nadškolu – školu škol, kde by vzdělání zkoumali, jak docílit lepších poměrů mezi lidmi.

---

¹²⁵ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A. Komenského*. Přerov: 1972. Str. 31.

¹²⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ: *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009. Str. 63.

¹²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 170. ISBN 978-80-239-8919-9.

3.6. JEDINEČNOST MYŠLENEK A ZÁMĚRŮ

Komenský stvořil velkolepý filozofický systém, v 17. století zcela ojedinělý, proto nebyl pochopen v tomto století, ani v letech následujících, proto jeho dílo, završené za tak tragických okolností, nevstoupilo do bezprostředních vztahů se špičkovými myšlenkovými výtvary dalších desetiletí a nemohlo přímo inspirovat další myšlenkový vývoj.¹²⁸ Systém, který Komenský vytvořil nestál stranou myšlenkového vývoje jeho současníků. Můžeme jej považovat za mezník tohoto vývoje.

V žádném případě neodlučoval teologii od filozofie, naopak stále se snažil je propojovat. Filozofii nechápe jako služku teologie, sám ji nazývá sestrou teologie.¹²⁹ O víře se vyjadřoval jako o praxi, tedy činění dobrých skutků a lásky. Komenský věří v pokrok, věda a technické obory jsou pro něj velmi zajímavé, ale uvědomuje si, že samotné blaho nepřinášejí. Upnutím se na pouhou vědu může dojít k odlidštění člověka, proto pro Komenského znamenají sociální vztahy neopominutelnou podstatu, o kterou je třeba pečovat.

Ve všeobecné nápravě začleňuje myšlenku, že všenápravu společnosti je třeba řídit institucionálně, aby byla vedena správným směrem. Svě předchůdce překonává tím, že návrhy na všenápravu zasazuje na konkrétní národy, reaguje na konkrétní společnost. Jedním z důvodů, proč začínají války byl podle Komenského v rozporech kvůli náboženství. Po zemích, kde působil – Polsku, Velké Británii a Švédsku požaduje, aby nevedly válku plnou násilí proti sobě, ale naopak aby bojovaly duchovními zbraněmi bok po boku a šířily mezi sebou mír.¹³⁰

Každý člověk během svého života mění svoje názory a postoje, přehodnocuje. I Komenský se vyvíjel. Přichází například proměna jeho názoru na boží vůli. Nejprve zastává názor, že se vůle nemůže zjevovat bezprostředně, pak ale svůj názor převádí na opačnou stranu. Tím se také mění směr, kterým se ubírá jeho tvůrčí úsilí. Během svého působení a vlastně celého života do sebe vstřebává mnoho myšlenek svých současníků,

¹²⁸ KALIVODA, R.: *Husitská epocha J. A. Komenského*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. str. 211-212.

¹²⁹ KALIVODA, R.: *Husitská epocha J. A. Komenského*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992., str. 216.

¹³⁰ V této souvislosti zmíníme mírové snahy Komenského, věřil v možné spojení protestantských církví a sám se také angažoval v této věci. Myšlenkovým vyjádřením je pak nevelký spis *Angelus Pacis* – česky *Anděl míru* nebo také *Posel míru*, který Komenský sepsal a vydal v roce 1667 v Amsterdamu. Srovnej: KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. Str. 169-209. ISBN 80-204-0291-8.

zajímá se o díla dalších myslitelů, setkává se s mnoha podněty, je ovlivněn vším, co na životní cestě potká.¹³¹

Můžeme říci, že Komenský na pozadí své doby vytváří vlastní originální filozofii, kde nejdůležitějším bodem je člověk a právě na něho soustředí svou pozornost. Člověka vyzdvihuje jako to nejdokonalejší, co Bůh stvořil, ukazuje ho jako hmatatelný důkaz božské činnosti, dokonalosti stvořené existence. A člověk proto, aby mohl usilovat o dokonalost, kterou mu ve své přirozenosti daroval Bůh, má k dispozici nástroj rozumu. Komenský se věnuje rozboru lidské bytosti. Lidská vůle pro něho představuje hlavní vlastnost lidské existence, dalšími důležitými silami lidské bytosti jsou intelekt, instinkty, emoce. Komenský je především teologem, přesto je lidský rozum středem jeho názorů. Rozum slouží ostatním vlastnostem lidského ducha, podtrhuje samotnou existenci.¹³²

Stále nesmíme zapomínat na Komenského eschatologické vědomí a chiliasmus. Když jej ve zkoumání Komenského budeme brát na zřetel, bude to ta nejlepší cesta, jak pochopit jeho filozofii, pedagogiku a vůbec veškeré snažení jeho existence. Jeho práce po celý život vedla ke snaze nalézt cestu jak člověka zdokonalit, tak aby změna byla realizovatelná, aby se dala dokončit. Záleželo mu na tom, aby práce všech lidí vedla ke zdokonalení, nejen jich samotných, ale i ke zdokonalení celé společnosti. „Jeho program reformy má být cestou, jak masu lidí vyzvednout k plnému životu.“¹³³ Ve své době se tímto úmyslem oproti jiným myslitelům zcela vymykal.

Pojem univerzální také prodchnul jeho myšlenky. Aplikoval univerzalitu právě i na lidskou práci. Věřil, že nejlepší varianta je, když pracují naprosto všichni bez výjimky. Nepřipadalo v úvahu, že by se někdo nezačlenil do společného úsilí nebo by se živil nepoctivě. V jednotě je síla a Komenský si toho byl dobře vědom. Není zde myšleno, že všichni zákonitě musí pracovat manuálně. Společnost má mnoho potřebných míst, kde se člověk může uplatnit. A nejvhodnější je možnost, kdy člověk zná své silné stránky, ví, kde může pomoci, když je potřeba. Může pomoci potřebnému i radou. Někdo by mohl namítnout, že se dají jeho myšlenky přirovnat k marxisticko-leninské filozofii,

---

¹³¹ Přes tento fakt, nelze říci, že by pro myšlení Komenského byl charakteristický eklektismus. Je to právě vyhraněné křesťanské ukotvení a jeho biblismus, které brání překročení hranice směrem k tomuto myšlenkovému proudu - eklektismu. Komenský byl zvědavý člověk své doby, nebrání se promyslet nověskutečnosti, které vždy poměřoval s pravdou Písma.

¹³² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. Str. 35. ISBN 80-204-0291-8.

¹³³ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A. Komenského*. Přerov: 1972. Str.31.

kdy všichni mají pracovat, socialisticky fungovat tak, aby nikdo nevyčníval z řady a pokud možno měl materiální jmění na stejné úrovni.¹³⁴ Komenský sice zdůrazňuje práci lidí jako celku, ale rozhodně připouští možnost chudých či bohatých. Chudí by podle něho měli sloužit řemeslu a manuální práci, bohatí by měli své prostředky využít na vzdělání a být ku prospěchu celé společnosti. Pojem práce si vysvětluje na několika úrovních. Manuální, tvořivá a duchovní. Nejušlechtlejší prací je práce sama na sobě.

Když bychom Komenskému položili otázku, zda pro něj znamená více člověk nebo občan, z hlediska množství informací, které jsme o jeho filozofii dosud poznali, je odpověď jasná. Volil by člověka, ovšem vnímá výchovu člověka stejně podstatnou jako výchovu občana, příslušníka státu. Panuje totiž mezi nimi harmonie. To, co Komenský zdůrazňuje v rámci společnosti jako sociálního prostředí je, že vrcholem tohoto prostředí je pracující člověk. Údělem člověka je jeho činnost, naplní je práce. Mají smysl, člověk jimi naplňuje svůj život. Kalivoda zmiňuje, že Komenský pojal Boha jako řemeslníka, ten vytvořil přírodu a kosmos. V jeho pojetí je to představa člověka - tvůrce.¹³⁵

3.7. PROPOJOVÁNÍ PEDAGOGICKÉHO ÚSILÍ S VĚDNÍMI OBORY A NÁBOŽENSTVÍM

Když se zaměříme na Komenského spisy pro mládež, můžeme dojít k závěru, že více než pedagog, psal jako teolog. Naprosto totiž propojuje teologii s filozofií a v neposlední řadě s antropologií. Sepsal více než sto spisů v těchto třech oborech, nejvíce pro něj znamenaly teologické spisy. Považoval totiž Písmo za jedinečnou autoritu, náboženství, nebo chceme-li náboženská výchova představovala v celé pedagogické činnosti centrum.

Není překvapením, že všemoudrost měl tendenci propojovat i se školou jako institucí. Organizační záležitosti a program pansofické školy popisuje ve spisech *Scholae vernaculea delineati* jenž je součástí díla *Opera didactica omnia*.¹³⁶ Načrtnul zde potřebu sedmi stupňů – tříd. První stupeň, první tři třídy mají podpořit vývoj smyslu.

¹³⁴ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A. Komenského*. Přerov: 1972. Str. 32.

¹³⁵ KALIVODA, R.: *Husitská epocha J. A. Komenský*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992. Str. 216-230.

¹³⁶ KOMENSKÝ, J.A.: *Scholae vernaculea delineatio*, Nachází se v *Opera didactica omnia*, v části I. KOMENSKÝ, Jan Amos a Eva KAMÍNKOVÁ: *Dílo Jana Amose Komenského*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986, 563 s.

Další tři osvětlují intelekt a ta poslední, závěrečná přibližuje k Bohu. Každá ze tříd měla k dispozici svou vlastní učebnici. Štverák uvádí, že v rámci působení v Sedmihradsku byly na potockém gymnáziu otevřeny tři třídy.¹³⁷ Bohužel neznalost a nedbalost všech zúčastněných, všech vychovatelů a žáků, stály za jejím rozpadem.

Ve středním věku věnuje veškerou svou pozornost ve spisech reformám škol, radám ohledně všenáprav ve společnosti a samozřejmě velkou snahu o zaopatření Jednoty bratrské. Neupadá ani jeho zájem o politické záležitosti, stále doufá v návrat do vlasti a náboženskou svobodu.

Proto, aby zdůvodnil práci na pedagogických spisech používal výklad všemoudrosti. To, k čemu máme ve výchově dojít, musí být shodné s křesťanskými požadavky. Životní cestou má být především učení a práce na sobě, abychom dosáhli blaženosti a ve věčném životě se mohli přiblížit Bohu.¹³⁸ Vzdělání má být dostatečné ve vědních oborech, ctnosti a zbožnosti. Nejvíce křesťanské myšlenky pocítíme v mravnostní a náboženské výchově.

Tak jako si dnes představíme zvonek, jehož zvuk zahajuje a ukončuje denní výuku, tak mělo být ve škole zastoupeno Písmo. Má zahajovat a ukončovat jak denní výuku, tak výuku v dlouhodobém slova smyslu.

Zastává názor, že děti nemají být ve škole fyzicky trestané. Může to snížit jejich zájem o výuku, a také zanechat následky. Lehké tresty mohou být použity, když je dítě nedbalé. O něco přísnější se mají použít při porušení mravů. Školy mají děti opravdu vychovávat a přinášet jim radost ze vzdělání, ne jen odrazovat fyzickými tresty.¹³⁹

Nárok na vzdělání mají mít všichni jedinci. Velmi důležitým prvkem ve výchově je mateřský jazyk. Je přesvědčen, že vzdělání jsou schopni všichni. Neexistuje pro něj možnost, že by se u některých jedinců nepodařilo zasadit a nechat vyrůst semínko vědění.¹⁴⁰

---

¹³⁷ ŠTVERÁK, V.: *Stručné dějiny pedagogiky*. 2. vyd. Praha: SPN, 1983. str.118.

¹³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. Str. 35 a následující. ISBN 80-204-0291-8.

¹³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 156. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 119. ISBN 978-80-239-8919-9.

Komenský má zájem také o vzdělávání dospělých. Do výchovy jako základní princip aplikoval demokracii a encyklopedismus. Během působení na potockém gymnáziu tvoří dílo *Škola hrou*¹⁴¹ a *Svět v obrazech*¹⁴², řídí se přitom empirismem¹⁴³, kdy říká, že nejdříve je vše ve smyslech a pomocí vzdělání předchází do rozumu.

Hodlal také najít nové vědecké postupy. Mělo jít o metodu, která by zkoumala člověka jako bytost ve vztahu k okolí, ke světu či společnosti. Jako bytost společenskou, kulturní, řídící se dobrými mravy a ušlechtilými záměry. Dá se říci, že v podstatě položil základy sociální a kulturní antropologie. Jeho pansofické dílo bylo tak obsáhlé a propracované, že u Komenského můžeme vidět první náznaky z oboru psychologie a velký přínos do oblasti pedagogiky. Jeho didaktické spisy patří mezi významná díla současné pedagogiky a čerpáme z nich ještě dnes. Didakticky své dílo pojal tak, že nejen rozdělil učivo a témata pro jednotlivé ročníky jako oddělené poznatky, ale zpracoval je jako ucelený systém, který se stává komplexní pomůckou pro vzdělání. A především měl naprosto jasnou představu o tom, co očekává od školy jako výchovné instituce. „Už v „Didaktice” zdůrazňuje, že vyučování má být průzřepně přirozeným monžnostem žáků, že učitel má přistupovat individuálně, že nic nemá být biflováním a mechanickým „naléváním” vědomostí do „prázdných” hlav žáků, ale má být citlivou metodou „uvolňování” a ztvárňování, vyjasňování toho, co intelekt žáků svou přirozenou aktivitou nejasně tuší. Škola má pomáhat rozvíjet přirozené vlohy, má učit zmocňovat se světa věcí, má dávat návody, jak poznávat a vzdělávat se.”¹⁴⁴

Jak již bylo naznačeno, v Komenského rozdělení vzdělání podle jednotlivých tříd, má se začínat výukou v oblasti smyslů, tedy v lidské přirozenosti, to, co je ve výchově nejjednodušší. Navazovat má vzdělání v oblasti teoretických poznatků, přírodovědy.

---

¹⁴¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Schola ludus (Škola hrou)*. Sepsána v letech 1653 až 1654 a poprvé vychází v Šárýském Potoku r. 1656. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Škola na jevišti*. Vyd. 1. Brno: Komenium, 1947, 119 s.

¹⁴² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Orbis sensualium pictus (Svět v obrazech)*. Sepsán mezi lety 1653 a 1654. Vyšel poprvé r. 1658 v Norimberku. KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012, 223 s. ISBN 978-80-87517-40-6.

¹⁴³ Empirismus je filozofický směr, jenž za zdroj poznání považuje především smyslové zkušenosti. Je opakem racionalismu, který upřednostňuje rozum jako základ vzdělání. Za zakladatele se považuje filozof Francis Bacon. In: STORING, H.J.: *Malé dějiny filozofie*. Kostelní Vydří, 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.

¹⁴⁴ FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A. Komenského*. Přerov: 1972. Str. 32.

Dále je nutné postoupit ke studiu složitějších souvislostí ve světě a dovršit studiem Božích záležitostí.¹⁴⁵

Při vlastním psaní a samozřejmě v požadavcích ke studentům se řídil ideou přirozeného řádu. Uspořádání světa je ve vrstvách, ty na sebe ladně navazují – příroda, člověk, Bůh. Pokud tedy člověk pochopí logiku jedné vrstvy v souvislostech, je schopen pochopit i vrstvy další, vyšší. Všechna tato činnost tedy směřuje ke správně mířené aktivitě, jejíž cílem je věčný život. Tato příprava má tři na sebe navazující stupně. Nejprve je nutno poznat sám sebe, porozumět sama sobě. Druhým navazujícím bodem je sama sebe ovládnout, pracovat na sobě. A nakonec, jako vrcholné potěšení se povznést k Bohu.¹⁴⁶

Pedagogické záměry jsou cílené na absolutní moudrost, nejdříve přicházejí podstaty a potom následují slova. Vzdělání se opírá o sounáležitost řeči, mysli a ruky. Taktéž výchova se opírá o tři pilíře – vědomostní, uměleckou a řemeslnou výchovu; druhou je výchova mravů, třetí nejctnostnější výchova je náboženská.¹⁴⁷

Komenský byl opravdu velkým myslitelem. Jedni jej obdivovali a měli tendence ho následovat, druzí jej zavrhovali nebo obviňovali z kacířských myšlenek. Ve své době ale u osvícených, ať už vládců nebo vědců byl oblíbený natolik, že jej prosili aby vytvořil nové systémy i v jejich zemích. Proto se více jeho myšlenek uplatnilo v zahraničí než u nás, ale samozřejmě dalším důvodem byly náboženské překážky v Čechách, i proto neměl možnost mnoho věcí aplikovat na svůj národ.

3.8. PŘEDEHRA PANSOFIE V HISTORICKÝCH SOUVISLOSTECH

Předehra pansofie a její následná obhajoba vznikají kolem čtyřicátého roku Komenského věku. Je to v době prvního pobytu v Lešně. Zde se také navrácí ke své pedagogické činnosti i díky tomu, že vyučuje na lešenském gymnáziu. Špatné podmínky a systém výuky jej donutil přemýšlet nad zlepšením tohoto stavu. Ve svých dopisech se přátelům svěřuje, co ho vedlo k vytvoření těchto změn. „Vážněji jsem se zabýval školskými pracemi a pochopil jsem, že mezi příčiny pomalých pokroků a

---

¹⁴⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 132. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁴⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. Str. 150-151. ISBN 978-80-239-8919-9.

¹⁴⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 Str. 47.

únavných obtíží patří především nedostatek školních pomůcek, zvláště takových, které by byly přizpůsobeny pro takovou směsici jazyků a nadání, jaká je zde... Začal jsem tedy uvažovat (poněvadž mi to svědomí prikazovalo a slitování mě pohánělo), zda by bylo možné nějakým způsobem pomoci v těchto nesnázích....¹⁴⁸ Začal proto vytvářet pro lešenskou školu učebnice, učební materiály.

Roku 1631 vyšla *Brána jazyků otevřená*, tento spis byl vytištěn v tiskárně Jednoty bratrské. Pak následovalo několik přepracovaných verzí. Avšak už první verze se začala těšit značné popularitě. Dokonce se o vytištění tohoto spisu přetahovaly tiskárny a sám Komenský tím byl velmi překvapen. Brána jazyků byla koncipována pomocí věcí a slov, důraz byl na jazyk a přinášela i poznatky o světě. Komenský samozřejmě velmi podporoval výuku v mateřském jazyce. Obliba spisu stoupala zejména proto, že se dala výborně využít jako jazyková učebnice. Již v úvodu *Předehry pansofie* uvádí, že je jeho záměrem sepsat spis *Bránu věcí*. Po studiu Brány jazyků, kde student nejprve pronikne do studia jazyka, rozlišování věcí, pak bude mít možnost poznat malou encyklopedii, potažmo pansofii. Komenský se tedy pouští do práce na „křesťanské pansofii“.¹⁴⁹

Konečně se o Komenském z úst studentů dozvídá Samuel Hartlib.¹⁵⁰ Velmi ho zajímá Komenského práce na Bráně věcí a v dopisech ho žádá, aby mu zaslal nějaké ukázky z jeho děl. Komenský nakonec tak učiní a protože je Hartlib velice aktivní v záležitostech vědy, zařídí, aby tento bezejmenný materiál vyšel v Oxfordu pod názvem *Předehry Komenského snah*.¹⁵¹ Místo očekávané odpovědi v dopise se Komenskému dostane do rukou vytištěné dílo. Brána věcí přinesla mnoho ohlasů, především to byly ohlasy velmi bouřlivé, ale zdaleka ne všechny pozitivní, tak jak tomu bylo u Brány jazyků.

Předehra pansofie nastiňuje návrh na změnu přístupu ke vzdělání. Všemoudrost potom pro Komenského znamená nejprve „metodu vedoucí k univerzálnímu poznání věcí“.¹⁵² Komenskému ale nestačí jen seznam poznatků encyklopedického charakteru tak, jak si

---

¹⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str.8.

¹⁴⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010.

¹⁵⁰ Srovnej MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. Str. 90-91.

¹⁵¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str.10.

¹⁵² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str.11.

jej představíme i dnes. Požaduje naopak, aby se člověk při tomto studiu zaměřil na poznání smysly, intelektem a především s ohledem na Boha.

První myslitelské období provázející tvorbu teorie pansofie se vyznačuje tím, že odmítá logické operace, se kterými jsme se mohli setkat v aristotelské filozofii, a zároveň není dostatečný ani empirický přístup v poznávání. Naopak se kloní spíše k obnoveným platonikům, kdy se má z poznávaných věcí vytřídit základní všeobecná kostra, nebo chceme-li v platonské terminologii – obecné ideje. S těmi by se pak dále mohlo nakládat podle potřeby. Podrobnosti se mají seřadit do skupinek, ohodnotit podle důležitosti tak, aby se žáci zbytečně nezdržovali méně podstatnými věcmi.

V rámci návodu na správnou výuku odborných, vědních oborů se opírá o smysly, rozum a Boha. Z nich by se měla najít společná stanoviska pro všechny odborné předměty. Nad všemi obory by potom měla vyčnívat metafyzika, která by měla být takovým univerzálním návodem v přistupování k jednotlivým vědám. Dnešní vědní obory jsou již však natolik obsáhlé, že by tento Komenského požadavek nebylo možné splnit. Je jasné, že v Komenského době byla potřeba vylepšit systém vzdělání, ale již tenkrát jeho záměry nebyly bez výhrad realizovatelné, především se totiž přírodovědné obory v 17. století těšily velkého rozmachu. Přesto, že Komenského myšlenka utvořit pansofický systém vědění nebyla realizovatelná zcela, vystihl záměr nebo spíše potřebu toho, co se rodilo v hlavách ostatních velkých evropských myslitelů. A tyto záměry měly ještě jedno opodstatnění. Vzrůstající snaha odstranit aristotelismus, což bylo zájmem evropských vzdělavců, i vzhledem k novým objevům, vědeckým pokrokům a samozřejmě i novým filozofickým směrům.

Co se týká ohlasů na Komenského pansofické myšlenky, jak již bylo řečeno, byly negativní i pozitivní. Nejdůležitější ohlasy pro něho představovali ty z nejbližšího okolí. Za pobytu v Polsku se jednalo o Hieronyma Broniewského, šlechtice, který studoval v Heidelbergu. „Broniewski byl obsahem Komenského spisu natolik pobouřen, že sepsal útočný rozklad proti němu o padesáti bodech“.¹⁵³ Když se konalo veřejné slyšení Jednoty bratrské, Komenský se dokázal velmi obratně použitými argumenty bránit, takže námitky Broniewského nebyly brány příliš vážně. Broniewski tvrdil, že Komenský může negativním způsobem ovlivnit gymnázium v Lešně, kde vyučoval a

---

¹⁵³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str.12.

keré vedl. Komenský na tyto námitky reagoval tím, že navrhl, aby byl zbaven své rektorské funkce na gymnáziu, to ale nebylo schváleno. Tyto události ovšem přinesly příslib představitelů Jednoty bratrské veřejně projednat námitky Broniewského za jeho osobní účasti. Nejednalo se ovšem o záležitost jednorázovou, nýbrž šlo o dlouhodobý proces. Broniewski se evidentně snažil ovlivnit další členy Jednoty bratrské, a vážnější ranou pro Komenského obhajobu bylo, že se k jeho odpůrcům přiklonili i někteří šlechtici.

Záležitost začala nabírat na obrátkách v Komenského neprospěch, když se Broniewski rozhodl své námitky zveřejnit a předat na vyšší místa. Markéta Klosová ve svém úvodu ke Komenského Předehře uvádí, že se ve Vlastním životopise zmiňuje o tom, kam až spor s Broniewským vedl. Vyústil v to, že se Komenský musel veřejně zodpovídat v Lešně před hlavami církve a pak znovu před synodou Jednoty bratrské.¹⁵⁴ I přesto, že se již zmínění šlechtici nemohli stavět do pozice, aby rozhodovali o náboženských sporech, přece jen v církvi vzhledem ke svým majetkům určitý vliv měli. Broniewski žádal, aby Komenský přestal církev ovlivňovat svými názory na všemoudrost, a chtěl, aby církev uvalila na Komenského zákaz ohledně těchto myšlenek a jejich šíření.

Komenský se proti Broniewského námitkám bránil *Objasněním pansofických pokusů*. Sám o nich říká: „Napsal jsem je z vůle a na příkaz předních mužů a patronů církvi tohoto místa vyšly tiskem (po nedávné slavnostní poradě konané na slavnostním shromáždění). Ne proto, aby se to zveřejnilo, nýbrž aby se to sdělilo těm, pro něž je důležité“.¹⁵⁵ Komenský *Objasnění* vytvořil po svém. Nereaguje na každou poznámku, kterou Broniewski vznesl, ale spíše se snaží vysvětlit pansofické úmysly, podává podrobné vysvětlení svých myšlenek a aby dokázal, že není heretik ani kacír, používá k obhajobě svého díla Písmo. Byl nařčen, že staví rozum nad víru, a v *Objasnění* se zřetelně proto těmto obviněním vymezuje. „Pokládá za nutné, aby byl rozum podřazen víře a že všechna filozofie má sloužit tomu vědění, jež se týká zbožnosti“.¹⁵⁶ Broniewski si ale stejně neodpustil kritizovat i tento spis. V březnu 1639 se ale konečně celý spor na lešenské synodě vyřešil a Komenský z něj vychází očištěn.

---

¹⁵⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 15.

¹⁵⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 122.

¹⁵⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 20.

3.9. NÁMITKY PROTI PANSOFII

Ještě by bylo vhodné přiblížit námitky jak Hieronyma Broniewského, tak i některých současníků. Podle Hieronyma Komenský směřuje duchovní a světské záležitosti ve své pansofii do té míry, že to vypadá, že větší váhu mají vlastnosti lidské. Příliš prý stavěl lidský intelekt a um nad Boha, Krista i Písmo. Vytýká mu, že zachází příliš daleko v nahlížení na Krista, a že nedostatečným způsobem vidí jeho božství. Dokonce se zmínil, že Komenský Kristovu božskou podstatu vůbec neuznává. Broniewski se svým zápallem pro víru nevidí Komenského sociální citění a toleranci. Nedokáže se smířit s tím, že Komenský nahlíží na všechny lidi bez rozdílu jako na podílníky v otázce spásy. Sám Broniewski nekřesťany zavrhuje, kdežto Komenský je začleňuje do svého záměru.

V úvodu jsem se zmínila, že Komenský během svého života narazil na uskupení sociniánů a že se proti nim vyhradil. Naopak Broniewski jej obviňuje, že je jedním z nich. Dalším bodem, který u něj vyvolalo pohoršení byl, že Komenský obhajuje možnost práce člověka na sobě a snahu dosáhnout dokonalosti vedoucí k vymanění se z hříchu, tedy toho prvotního. Predestinace tak, jak ji viděl Luther nebo Kalvín¹⁵⁷ není pro Komenského stěžejní. Jednoduše vidí možnost nápravy.

Broniewski dále viděl Komenského myšlenky jako něco neuskutečnitelného, jako naprostou utopii. Nepochopil, proč by metafyzika měla stát nad všemi vědami a určovat, jak k nim přistupovat. Nemá pochopení pro Komenského vyjadřování, používání příkladů a názornosti. Obvinění z toho, že Komenský je socinián Broniewského utvrzovalo i v tom, že Jan vkládal velkou důvěru v lidskou svobodnou vůli.

To, že Komenský mísí otázky teologické s pozemskými mu bylo vytýkáno častěji, například i René Descartem. Z předešlých kapitol si připomeňme, že Komenského nejdůležitější zdroje pro poznání byly intelekt, smysly a samozřejmě Boží přítomnost. Bez těchto tří záležitostí by poznání nikdy nemohlo být úplné. Nemohlo by dosáhnout dokonalosti.

Abychom si mohli Komenského zařadit do nějakého filozoficko – teologického proudu, je třeba si připomenout směr, který v podstatě zapadl v dalším dějinném vývoji. Historik

---

¹⁵⁷ Kalvínovi a Lutherovi myšlenky o predestinaci zmiňují již na straně 38.

z dob osvícenství, Jacob Brucker tento proud nazval „philosophia mosaica“.¹⁵⁸ Rozvíjel se v průběhu 16. a 17. století v pozadí protestantismu. Razil požadavek, že filozofie se má tvořit a vysvětlovat na základě Bible. Komenský si jej přebírá i se svým malým, ale podstatným rozdílem, a sice , že Písmo i filozofie pro něho znamenají jednotu. Velkým učitelem v tomto přesvědčení mu byl Johann Alsted, s nímž se setkával při studiích v Herbornu. Ten jako první přišel s návrhem, že na základech Písma by měla být vystavěna veškerá filozofie, ve všech svých odvětvích. „Slouží-li totiž všecko poznání a tedy všechny vědy teologii, jak tvrdil učitel Komenského Alsted, tím více bylo třeba jí samé zjednatí pevné základy.“¹⁵⁹ Kritika tedy přicházela především z ortodoxních teologických úst, pro které jsou lidské věci bezvýznamné.

Předehra pansofie je velmi zásadním dílem Komenského odkazu. Pro pochopení Komenského myšlenek je velmi důležitá, protože zde poprvé ukazuje své pansofické záměry, Spis *Objasnění nám pro změnu* přináší strukturu tohoto systému. Načrtává nám, jak je jeho vševěda uspořádána. Také zde v zásadě rozšiřuje myšlenky, které zasadil do díla *Obecné porady o nápravě věcí lidských*. „Vždyť studium má podle Komenského vést k tomu, aby se člověk vzdělal ve všech vědních oborech, nakolik je to nutné pro to, aby porozuměl sám sobě i světu kolem sebe, aby však byl dokonale připraven pro obor, jemuž se hodlá profesionálně věnovat. Škodlivost stavu, kdy lidé propadají příliš brzy jen a jen své specializaci, zatímco ostatní obory lidského vědění zanedbávají, nebo jimi dokonce okázale pohrdají, můžeme vidět ještě dnes, a to nejen ve školních posluchárnách.“¹⁶⁰

Proto, aby člověk pochopil svět z hlediska jednotného celku, aby pochopil, co znamená světový řád, pobyt ve společenství, či dokázal argumentovat ve chvílích obhajoby svých vlastních názorů, má podle Komenského povinnost absolvovat všeobecné vzdělání. Vzdělání ve své komplexnosti dopomůže člověku, pokud je správně koncipováno, být k užitku i ve vlastních praktických životních zkušenostech.

---

¹⁵⁸ MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského* (2). In: Theologická revue 1994, R.65, str.70.

¹⁵⁹ NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *J.A.Komenský – život a jeho spisy*. Praha: 1932. Str. 46.

¹⁶⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 24.

3.10. OBSAH PŘEDEHRY PANSOFIE

Svým úvodem v Předešle Komenský naznačuje, komu je tento spis určený, a také stručně objasňuje, co ho vedlo k vytvoření tohoto díla. Píše, že mnoho pochvalných ohlasů na předešlá díla jej pohánělo k něčemu většímu, propracovanějšímu.¹⁶¹ Začal přemýšlet, že následující spisy by měly obsahovat ještě hlubší a krásnější moudrost. Proto na Bránu jazyků navázal Branou věcí (moudrosti). Předešla pansofie pro něho jasně a stručně ukazuje nezbytnost, lehkost univerzální moudrosti pod podmínkou, že bude mít ucelený řád.¹⁶² V Předešle se v počátku věnuje tomu, co vlastně znamená moudrost, proč je tak důležitá. Má být cílem studia i přes to, že přichází až v pozdějším věku. Dále kritizuje současné vzdělávací systémy, že jdou mimo vytyčený cíl. Vidí je jako rozvleklé a neuspořádané, jako ty, jenž přinášejí roztříštěnost vzdělání. Kritizuje náročnost systému, jako ne zcela objektivní a pravdivé, postrádající užitek v praxi. Dále se pokouší objasnit metafyziku, opodstatňuje význam studia rétoriky a logiky. Opakuje, co vlastně představuje studium jím kritizovaných vědních oborů. „Je proto pravda, že obecně rozšířené studium věd je : nekonečným zaměstnáním, zdrojem značně spleťového rozptylování lidského důvtipu, stálým výcvikem v pomýlenosti, zábranou v životních záležitostech, a konečně znamená různorodé příležitosti, jak se odklonit od Boha, a to musí ze všeho nejvíc budit zoufalství.“¹⁶³

Pokračuje tím, že hledá důvody, kde se vzala špatnost současného studia, nelíbí se mu způsob zacházení se žáky ve škole, kdy se dennodenně používají fyzické tresty. Podle Komenského tresty nadměrně odrazují žáky od učební látky. Dále vypočítává tři pravé příčiny, proč současné studium potlačuje pravdu. Je tím vzdálenost vědy od vědy chabé spojení metod s předmětem zkoumání, ne příliš smysluplná péče ve volbě slov, rétorického umění. V návaznosti na tuto část přináší východisko z problémů a uvádí prostředky, jak je odstranit. Uvádím zde Komenského odpověď na otázku, proč studium, které se mu zdá špatné, žáky nedostatečně připravuje pro život jako takový. „To, že nás studium věd dostatečně nevybaví pro životní praxi, je vinou zakořeněného školského zvyku či spíše neduhu, jenž mysl žáků v letech jejich mládí unavuje

---

¹⁶¹KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předešla pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 29.

¹⁶²KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předešla pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 31.

¹⁶³KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předešla pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 44.

mluvnickými, řečnickými a logickými hloupostmi; a studium věcí, které by měly osvětit ducha a připravit ho k praktickým činnostem se přitom odkládá až na akademie, aby žáci zdárněji pokračovali, až jejich úsudek víc uzraje a budou schopni se s věcmi lépe vyrovnat. Je to však většinou tak, že jakmile nadšení raného věku vyprchá, pospíchá každý na svou fakultu, když na přípravná studia zapomněl. Dokonce skoro všichni budoucí teologové, politikové, lékaři vědomě a úmyslně přeskočí studia metafyziky, přírodovědy a matematiky jako pro sebe bezúčelné zdržování; to je však zásadní omyl.¹⁶⁴

Následně se dostává k tomu, proč je třeba začlenit do vzdělání pansofii. Ta má představovat spolehlivé a stručné shrnutí všech vědomostí, má být světlem lidského rozumu, má se stát vzorcem pravdy, uvádět přehled toho, co má člověk v životě činit a nakonec jako vrchol má představovat stupínky k Bohu. V pansofii požaduje, aby její pomocí bylo vše uspořádáno do systému dle kategorií. Pansofické dílo je podle Komenského důležité především z hlediska přínosu jako normy pravdy. Člověk čerpá moudrost z knih a tento spis má být tím pravým, dokonalým, absolutním. Pomůže zabránit omylům, nedorozuměním.

Dává nám možnost poznat univerzální ideje, které pak můžeme aplikovat na všechny naše záležitosti. Stává se „zásobárnou všeobecné vzdělanosti“.¹⁶⁵ Uvádí, co má být univerzální pomůcka ke studiu. Také zdůrazňuje, že obsáhlejší a kvalitnější vlastní mínění získáme tím, že porovnáme mínění různá, cizí, od jiných autorů. Stejně nemáme nikoho předem odsoudit, aniž bychom vyslechli jeho názor. I omyly nám mohou přispět k lepšímu poznání. Důležitým bodem je, kdy Komenský vysvětluje, z čeho se má naše poznání skládat. Již jsem zmínila, že to jsou tři základní pilíře. Poznat Boha, přírodu a umění. Pod pojmem umění si máme představit vše, co dokáže člověk vytvořit, včetně řeči. Přírodu si máme vysvětlit jako něco přirozeného, to co se děje bez lidského zásahu, samo se rodí a zaniká. A Bohem chápeme to, co se projevilo z jeho věčnosti, moudrosti, laskavosti.¹⁶⁶

---

¹⁶⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 58.

¹⁶⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 64.

¹⁶⁶ Tamtéž, Str. 67.

V dalších kapitolách se věnuje teorii harmonie¹⁶⁷, proč je tak potřebná, návodům na správné metody; jak tvořit definice, proč naslouchat poučkám.¹⁶⁸ Věnuje se i samotné autorově práci, vysvětluje jak k autorovi díla přistupovat, že jeho dílo máme číst bez předsudků. Dokonce žádá čtenáře, aby nedopustili jeho pochybení a když by měli pocit, že uvádí studenty ve svých spisech v omyl, aby ho neváhali opravit.¹⁶⁹ Uvědomuje si totiž, že tak rozsáhlou věc, jako je pansofie, nemůže zvládnout jen jeden člověk. Aby dílo bylo opravdu pravým zdrojem všemoudrosti, je třeba příspěvku každého, kdo se cítí potřebným.

Ráda bych ještě na tomto místě citovala Komenského popis „Sedmi částí chrámu křesťanské pansofie“. (Příloha č. 1)

---

¹⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 82.

¹⁶⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 87.

¹⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 104.

4. NÁSTIN PEDAGOGICKÉHO A DIDAKTICKÉHO ÚSILÍ

Pedagogické dílo Jan Amos Komenského představuje komplexní systém výchovy. Jeho záměr přisuzující velký význam výchově vymezuje cíl a metody. Výchovu si představuje jako přípravu na spokojený život na zemi a na věčný život po smrti. Tato představa vyplývá z jeho teologického postoje a pevné víry v Boha. Pedagogické spisy obsahují podrobně popsané otázky, týkající se teorie vyučování a výchovy, navrhuje jednotnou soustavu školy, řeší i otázky školy jako instituce, organizaci práce ve škole a aby byl systém ucelený, věnuje určitou část i postavě učitele. S některými tématy přichází Komenský v oboru pedagogiky jako první myslitel, zároveň však klade důraz na vzájemnou souvislost, takže utváří sofistikovaný pedagogicko-didaktický systém.

Cíl výchovy, tedy příprava především k věčnému životu má tři stupně. Poznat sebe a svět, ovládnout sebe sama a povznést se k Bohu. Těmto třem stupňům náleží tři oblasti výchovy. První je vzdělání vědecké a umělecké, na ovládnutí sama sebe je nutná mravní výchova a abychom se mohli povznést k Bohu, pomůže nám výchova náboženská. Cílem výchovy pro Komenského tedy bylo, aby člověk jako obraz Boží byl učiněn Bohu co nejpodobnějším. Výchovou a vzděláním se má člověk stát rozumným tvorem, pánem tvorů, obrazem Božím.¹⁷⁰ Komenského náhled na pedagogiku můžeme nazvat pedagogickým optimismem. Podle něj se totiž člověk stává člověkem právě a jedině pomocí výchovy. Škola představuje jakousi dílnu lidskosti, která má vytlačit současné „mučírny“ a tím jsou myšleny školy, ve kterých jsou uplatňovány hojným způsobem fyzické tresty, kde jediný způsob, jak se něčemu naučit je memorování a kde se absolutně nedbá na jakýkoliv mravní a osobnostní rozvoj. Důležitá je zde myšlenka, že Komenský zakládá vzdělání na přístupnosti pro každého. Zmiňuje se například i o handicapovaných, to znamená, že v jeho pedagogické teorii můžeme vidět první náznaky dnešní speciální pedagogiky.

Didaktiku popisuje jako um a způsob, jak dobře vyučovat. „Didaktika to jest umění umělého vyučování....Naší Didaktiky začátkem a koncem budiž: hledati způsob, podle něhož by vyučující učili méně, ti však, kdož se učí, naučili se více.”¹⁷¹ Být dobrým učitelem pro něj znamená učit obratně, jasně a s chutí. Naším jazykem bychom řekli, že

¹⁷⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. Str. 35 a následující. ISBN 80-204-0291-8.

¹⁷¹ TICHÝ, F. R.: *Didaktika J.A.Komenského - vybrané spisy z české a latinské didaktiky*. Praha: SPN 1953. Str. 22 a 23.

zdůrazňoval racionalitu učeného (dítě musí umět vnímat souvislosti a učitel rozumět), příslušnou motivaci (žák si má být vědom toho, čemu naučené bude potřebovat) a efektivitu výuky (tedy zpětná vazba v praktickém životě).

V didaktice se ohlíží na filozofii, inspiruje se empirismem Francise Bacona (důležité jsou smysly)¹⁷², také používá aristotelskou logiku (ovšem jen jako pomůcku). Ohlíží se i na tehdejší poznatky z psychologie a medicíny. Dokonce se seznamoval s medicínskými a psychologickými pracemi svých současníků. Zajímalo ho, jak se člověk vyvíjí od narození, jaké podněty vnímá jako batole, že nejsilnějšími zážitky jsou zážitky emoční a toto všechno dohromady samozřejmě zahrnoval i do své pedagogiky. Jako velký přínos v oblasti didaktiky u Komenského vnímáme požadavek učit všemu s názorným příkladem a nejlépe praxí. Vzhledem k tomu, že se ve středověku nejprve vyučovalo v rámci obecnin a teprve poté se přistoupilo ke konkrétnímu problému, byl Komenský první, který prosazoval induktivní postup. Ten znamenal poznání skutečnosti, na jejímž základě si žák, ať už sám, nebo za pomoci učitele, vyvodil obecný závěr.

Leckteré didaktické zásady, se kterými přišel Komenský jsou dosud platné. Je to například princip názornosti, to je jedno z hlavních pravidel vyučování. Dále systematický princip, který přináší návaznost učiva jak v rámci předmětu, tak všeobecně. Také je důležité brát ohled na zájmy žáků, aktivovat jejich myšlenkové procesy a v neposlední řadě respektovat, že každý člověk je originál a vyžaduje individuální přístup.

Převratné byly jeho záměry v rámci organizace vyučování, kterou uvedl ve *Velké didaktice*¹⁷³. Z hlediska vzdělání má být žákům poskytována logika (porozumění věci), gramatika (vzdělání mysli) a pragmatika (cvičení jazyka a ruky). „Mysl, jazyk i ruka byly tedy člověku dány, ale člověk je musí vlastní péčí zdokonalovat. To proto, že jen zdokonalováním si může získat znalost věcí; zušlechťováním jazyka získává užitek tím, že jazyk mu lépe slouží jako prostředek dorozumění a konečně to mu umožňuje, aby prací – je-li vzdělána také ruka – vykonával svá díla. Všechno vědění a konání má tedy smysl pro člověka, aby mohl zušlechťovat, zjemňovat a zdokonalovat věci i sebe sama a tím měl potěšení sám, ale ovšem i jeho tvůrce.”¹⁷⁴ Uvádí tři základní složky znalostí.

---

¹⁷² Odkazují na empirismus a Francise Bacona již na straně 54, index č. 143.

¹⁷³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didactica Magna (Velká Didaktika)*. Sepsána v letech 1633 až 1638. KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 .

¹⁷⁴ Opera didactica omnia, ČSAV 1957, T.I., p. 18 In: KYRÁŠEK, Jiří: *Vývoj pedagogické soustavy J.A.Komenského*. Praha: Academia, 1967. Str. 31.

Pochopení znamená poznat, z čeho se věc skládá. Rozsuzování se utváří na základě vlastního úsudku a v neposlední řadě zapamatování, které se opírá o paměť. Mysl totiž dokáže uchovat pochopené a posouzené věci pro budoucí použití.

Baconův empirismus používá k vysvětlení potřeby smyslů. Podle tohoto směru totiž není v rozumu nic, co nejprve nebylo poznáno ve smyslech, nic nemůže být autoritou, všechno je potřeba dokázat pomocí smyslů a rozumu. Komenský hodlal vzbuzovat a udržovat zájem dětí o učení za pomoci her. Důležité je neustále opakovat, procvičovat poznanou látku a provádět individuální pokusy, aby se v myšlení dítěte všechny prvky propojily v jednotu. Nejdůležitějším principem v Komenského didaktice je potvrzení nezbytnosti názorných ukázek, kdy první úlohu mají lidské smysly. Základem učení je vlastní praxe člověka.

V otázkách mravní výchovy se opírá o vlastní náboženský názor. Podle Komenského má vést ke statečnosti, sebeovládání, spravedlnosti skromnosti a moudrosti. Pomocí mravní výchovy jsme schopni překonat vášně a afekty, pomáhá nám v sebeovládání. Velký význam přikládá osobnosti učitele, rodičů, kněze jako dobrého příkladu vytříbeného charakteru.

Ve výchově vidí dva základní podstatné rysy. Jsou jimi demokratismus a encyklopedismus. Také na tomto místě zmiňuje, že je svět harmonickým celkem vybudovaným v paralelních vrstvách, kterými jsou příroda, lidé a Bůh. Demokratická výchova má přinést všem jednotlivcům stejné základní vzdělání. Všechny lidi viděl jako sobě rovné. Kde by náhodou vznikaly rozdíly, je třeba je oslabit a následně odstranit. Lidská vůle neschopná dosáhnout změny pomocí síly lidského poznání. Kompletní reforma všemoudrosti má pomoci při znovu utváření člověka a světa výchovou. Komenský zmiňuje důležitou didaktickou zásadu, když říká, že vše má volně plynout. Požaduje po člověku, aby se aktivně podílel na přetvoření sebe sama a celého světa. Důležitá je pro něj znalost přírody a lidské práce, mravních zásad, které vedou k aktivnímu uplatnění člověka ve společnosti jako dobrého občana. Osobnost učitele by měla dojít ke správné výchově, podporující přirozenost člověka. Člověkem bez vzdělání se projevuje úpadek nejen jeho samotného, ale celé společnosti i světa.

4.1.DIDACTICA MAGNA

Didaktika je zásadním pedagogickým dílem Jana Amose Komenského. „Význam a velikost Didaktiky Komenského nejlépe vynikne, jestliže si uvědomíme, že didaktika a pedagogika nebyly Komenskému samy o sobě účelem, nýbrž byly součástí jeho pansofie. Didaktika Komenského není didaktikou v dnešním užším smyslu slova, nýbrž je vlastně encyklopedií pedagogiky. Probírají se tu všechny otázky výchovy a vyučování, pokud je tehdejší doba vůbec mohla znát. Avšak je tu ještě daleko víc. Komenský tu vyslovil řadu zásad, jež tehdy znamenaly přímo revoluci a které zůstávají ještě dnes do jisté míry ideálem.“¹⁷⁵

V Didaktice jsou obsaženy požadavky na výuku v mateřském jazyce.¹⁷⁶ Je zaměřena na vzdělání pro chlapce i dívky. „Také nemůže být podán žádný dostatečný důvod, proč by druhé pohlaví (abych i o něm zvláště něco připomněl) mělo býti vůbec vylučováno od studia moudrosti (ať se podává v jazyce latinském nebo v mateřském).“¹⁷⁷ Vzdělání má být poskytnuto chudým i bohatým, bez rozdílu.¹⁷⁸ Obsahuje zkušenosti s konkrétními poznatky i smyslovým poznáním. Rozděluje zde výuku na stupně podle věku dětí.

Kapitola XXVII. obsahuje dělení dětského věku do čtyř období po šesti letech, a podle nich vymezuje konkrétní školu. Stupně jsou dětství, chlapectví, jinošství a mládí. První část života do šesti let věku je jedinec v péči matky (škola mateřská). Od sedmého do dvanáctého roku věku je dítě vzděláváno v mateřském jazyce, kdy se klade důraz na čtení, psaní a jazyk (škola národní). Ve třetí fázi od 13 do 18 let přichází na řadu latinská příprava na vysokou školu (gymnázium). Posledním cyklem od 19 do 24 let se člověk věnuje studiu na vysoké škole (univerzita).¹⁷⁹ Uvádí, která škola je vhodná pouze pro chlapce nebo kde mohou studovat i dívky. „...nižší školy, mateřská a obecná, budou cvičit veškeru mládež obojího pohlaví; latinská bude cvičit hlavně jinochy, kteří touží po něčem vyšším než jsou řemesla; akademie pak budou vzdělávat budoucí učitele a vůdce jiných, aby církve, školy a státy měli dosti způsobilých správců.“¹⁸⁰

---

¹⁷⁵ TICHÝ, F. R.: *Didaktika J.A.Komenského - vybrané spisy z české a latinské didaktiky*. Praha: SPN 1953. Str.18 – 19.

¹⁷⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 78.

¹⁷⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 69.

¹⁷⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 68.

¹⁷⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 213.

¹⁸⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 215.

Její náplní je především teorie vyučování. Komenský výuku popisovanou v tomto spise zakládá na porozumění sociálních a individuálních předpokladů žáků. Hlavním bodem je student, pro to by učivo mělo být přizpůsobeno názornosti a věkově přiměřenému požadavku.¹⁸¹ Podmínky ve výuce a délka trvání se odvozuje v závislosti na složitosti oboru, ve kterém se jedinec vzdělává. „...takže by se veřejnému vyučování věnovalo denně ne více než čtyři hodiny..”¹⁸²

V díle se Komenský zabývá všeobecnými poznatky, ale věnuje se i speciálním didaktickým otázkám. Pro didaktiku je naprosto nejdůležitější přirozenost.¹⁸³ Je důležité, aby výchova a také osobnost učitele byla ohleduplná k vývoji dítěte a upustila od násilných metod.¹⁸⁴ Komenský také vytvořil typologii, která popisuje rozdíly v přirozenosti jednotlivců, které je třeba brát v potaz. Na prvním místě jsou bystří, chtiví a ke studiu nejschopnější; další jsou vtipní avšak váhaví; na třetím místě jsou učenliví, ale vzpurní; následují chtiví učení, ale pomalejší; pátými v pořadí jsou tupí a ještě k tomu bez zájmu; a poslední jsou tupí a navíc vzpurní.¹⁸⁵

Komenský nezapomíná ani na pomůcky na hodiny jako jsou učebnice, tabule, obrazy atd..¹⁸⁶ Jako důležitou je třeba zmínit zásadu názornosti. Požadavek na názornost ve výuce Komenský zdůrazňuje. Znamená snahu zapojit všechny smysly, vytvořit co nejpřesnější představy pomocí smyslů. Neopominutelné jsou přímé ukázky ze strany učitele, stejně tak ukázky nepřímé (například obrázky).¹⁸⁷ Pod pojmem didaktika Komenský nerozumí jen teorii vyučování, ale i teorii výchovy a školskou organizaci, takže jeho didaktika je v podstatě obecná pedagogika.

4.2. VÝZNAM PŘEDŠKOLNÍ VÝCHOVY

Komenský přiřazuje výchově v raném dětství velký význam. „Obsah vzdělání a výchovy nejmenších v díle J. A. Komenského není izolovaným problémem v rámci celé jeho torby právě proto, že rodinná výchova dětí do šesti let má ve vývoji pedagogického

---

¹⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 102.

¹⁸² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 80.

¹⁸³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 154.

¹⁸⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 88.

¹⁸⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 85.

¹⁸⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 103.

¹⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 123.

a myšlenkového systému Komenského pevné místo.”¹⁸⁸ Je toho názoru, že pokřivenost světa vzniká hned od počátku, v kořenech. Těmito kořeny, z nichž vyrůstá jedinec, by měly být zdravé, silné. Na těchto místech se také odkazuje na Písmo. Vykládá člověka v podobenstvích. Vzdělaný jedinec představuje vzrostlý strom, který plodí ovoce. Nejdůležitějším obdobím je potom vývin kořenů tohoto stromu. Například dítě na počátku školní docházky má být dobře zakořeněné s poupaty rozumu a mravnosti. „Šestileté děti, dobře vedené péčí otců a matek, podobají se stromkům pečlivě pěstovaným, dobře zakořeněným a začínajícím ze sebe vyrážet ratolesti.“¹⁸⁹

V návaznosti na myšlenku, že vše má volně plynout, říká, že vše začíná v pravý čas. Proto je podle něho nutné se vyvarovat předčasnému nebo zpožděnému počátku výchovy dítěte. V rámci pokročilého vývoje je nutno přiřazovat úkony přiměřenému věku dítěte. Výchova v raném dětství vykazuje Komenského demokratický přístup, například požaduje vzdělávání bez předsudků vůči pohlaví.¹⁹⁰ Zdůrazňuje, že výchova v dětském věku je důležitá z hlediska tvárnosti dětí a že představuje rozhodující roli ve vývoji osobnosti. Cíl výchovy v raném věku by měl zůstat stejný i v letech následujících a v dalším vývoji.

Jak již bylo zmíněno, Komenský rozdělil vzdělávací systém na jednotlivé stupně podle věku. Prvním stupněm je dětství, prvním učitelem je matka, dohlíží otec. Mateřská škola by měla být všude, v každém domě. „A to škola mateřská, aby byla v každém domě, obecná v obci, městečku i vesnici, gymnasium v každém městě, akademie v každém království neb i v každé větší provincii.“¹⁹¹ Výchova předškoláků je nevyhnutelným místem ve vzdělávacím systému. Nelze ji zanedbat ani podcenit, protože všechny části výchovy na sebe navazují, jsou ve vzájemné závislosti a nikde nesmí vzniknout hluché místo. Stupně školské výchovy na sebe navazují proto, že v předchozí fázi se připravuje základ pro fázi následující. „Předně, že v prvnějších školách se bude vyučovat všemu všeobecněji a v hrubších obrysech, v následujících všemu speciálněji a podrobněji...”¹⁹²

---

¹⁸⁸ ČAPKOVÁ, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN 1968. Str.68.

¹⁸⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 215.

¹⁹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 69.

¹⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 213.

¹⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 213.

Pro Komenského znamená škola celé období od narození až po smrt, není to jen škola jako instituce, ale celý život a svět je školou lidstva. V rámci své víry mluví o životě člověka jako o cestě, která končí na „vysoké škole v nebesích“.¹⁹³

4.3. INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ

V tomto spise se Komenský zabývá obsahem předškolní výchovy s ohledem na věk a způsobilost dítěte. Zabývá se otázkou, kdy je u dítěte možno začít se školním vyučováním. U většiny jednotlivců je podle něho nejvhodnějším rokem šestý rok věku.¹⁹⁴ Nezapomíná však na rozdíly ve vývoji a pokud je třeba, doporučuje posunout začátek výuky o půl roku dopředu či dozadu, podle toho, jak je dítě vyspělé. „Naposledy však ne tak se to míní, jako by nemohlo jinak býti, než v šesti letech zúplna; může býti o půl roku nebo o celý dříve neb posléze, jak se komu spatří. Nebo strom některý hned z jara ovoce nese, jiný v létě, jiný ku podzimku.“¹⁹⁵ Svou teorii způsobilosti ke školnímu vyučování staví na osobnosti dítěte. Každá osobnost potřebuje v předškolním věku zvýšenou individuální pozornost a péči, protože později ve velké skupině dětí v rámci společného vyučování již není pro toto optimální prostředí. Dalším důvodem pro nevhodnost institucionálního vyučování před šestým rokem věku dítěte je podle Komenského neúplná zralost nervové soustavy, to znamená, že dítě není zralé, aby ve škole udrželo pozornost potřebnou k výuce.¹⁹⁶ Komenský zdůrazňuje, že výuka má začít tehdy, když je dítě způsobilé i s ohledem na individuální rozdíly mezi ostatními dětmi. Indikátorem této způsobilosti je, že je dítě schopné rozumět otázkám a v rámci svých možností na ně odpovědět.¹⁹⁷ Také je potřebný základ vědomostí a obratnosti, na které může škola navázat pro všeobecné vzdělání. Rozsah těchto vědomostí určuje výchova a výuka v mateřské škole. „Výběr vzdělávací a výchovné látky pro předškolní věk prozrazuje stoupající vševědné zaměření didaktického obsahu v tom, že Komenský zachycuje podle svých teoretických zásad, které platí základně i pro ostatní stupně, oblast obecné základní trojí skutečnosti: duchovní, přírodní a lidské. Promyšleně pak organizuje vědomosti, vztahující se k těmto třem oblastem, jak s

---

¹⁹³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. ISBN 1863-254 str. 45.

¹⁹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 46.

¹⁹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 47.

¹⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 46.

¹⁹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Sr. 47.

ohledem na jejich vnitřní logickou spjatost, tak i na fyzické a psychické možnosti, podle nichž mohou děti vyspívat v jednotlivých věkových údobích.”¹⁹⁸

I přesto, že v době vzniku tohoto spisu nebylo obvyklé zařazovat tělesnou výchovu do vzdělání, pro Komenského je důležitá. „A poněvadž život jest oheň, oheň pak, nemá-li volného průchodu a ustavičného kmitání a plápolání, hasne ihned: také dítkám nevyhnutelně potřebí, aby každodenní svá hýbání a cvičení měly.”¹⁹⁹ Nabádá rodiče, aby kontrolovali zdravotní stav dětí. Radí, jak se o děti starat v otázkách výživy, ošacení, pohybu na vzduchu. Dobré zdraví je totiž základem dalšího příznivého vývoje.²⁰⁰

Za zmínku v tomto spise stojí požadavek, aby se děti věnovaly společným k aktivitám již od útlého věku. Chce, aby si děti společně hrály a zažívaly příjemné chvíle.²⁰¹ Hru představuje jako velmi přínosnou formu dětských aktivit. Přirozený význam hry spočívá především ve výchově v rámci kolektivních her. Nejen proto je přínosné, aby si děti každý den hrály a navzájem se poznávaly. Je přesvědčen, že má jak pohybový, tak vzdělávací přínos a pomocí hry jsou děti schopny lépe se seznámit se svým okolím a pochopit prostředí, ve kterém žijí. Toto vše probíhá nenásilnou formou. „K čemuž napomáhá, když se všelijaké hospodářské věci pod způsobem hry dětem podávají, koně, krávy, ovečky, vozičky, lopaty, vidly, stůlky, stoličky, džbánky, misky atd. maličké jim dáváje. Protož takové titěry nejen pro hru a kratochvíl (poněvadž se musejí něčím zaměstnávati), ale i pro potřebu rozumnosti dětem dávány býti mají.”²⁰²

V Informatoriu Komenský vytváří obsah mravní výchovy. Nábožensky založený Komenský na první místo staví výchovu mravů a věnuje ji celou devátou kapitolu.²⁰³ Některé požadavky, které v rámci výchovy zmiňuje se velice dobře dají aplikovat i v dnešní době. Mluví zde o ctnosti, čistotě, pravdomluvnosti, zdvořilosti nejen vůči dospělým, ale tyto vlastnosti by měly být člověku příkladem po celý život.²⁰⁴

Přínosnými metodami v rámci výchovy Komenský uvádí jako kladné příklady dospělé a doporučuje poučná cvičení. Ve vlastních rodičích může dítě vidět vzor pro sebe sama.

---

¹⁹⁸ ČAPKOVÁ, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN 1968. Str.88.

¹⁹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 27.

²⁰⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 26.

²⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 32.

²⁰² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 31.

²⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 38.

²⁰⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 19.

„Příkladů dobrých a ustavičných potřeba jest mládeži, protože (jak v Didaktice obecné plněji ukázáno) dětem Pán Bůh povahy opičí dal, to jest chtivost jakousi k děláni všeho, co jiné dělati vidí.“²⁰⁵

To, co obsahuje systém vzdělání, je stavebním kamenem budoucích předmětů vyučování. Z každého předmětu vybírá určité vědomosti, aby se dítě zorientovalo. Zajímavé je, že použil vědeckou terminologii, zmiňuje se o astronomii, historii, ekonomice atd..²⁰⁶ Množství vědomostí vybírá podle přiměřenosti věku dítěte. A aplikuje metodu „nabalování“. Můžeme si pod tím představit, že vybírá takové poznatky, které je dítě v daném věku schopno pochopit, na které bude učitel moci navázat v budoucnosti, a které vedou od pochopení významů k abstraktnějšímu použití v myšlení. V raném věku se má dítě například naučit, co je tma a světlo, má se naučit rozeznat slunce, hvězdy či měsíc.²⁰⁷ Jednoduše to, co bude představovat základ pro další poznání. „V konečném rozvrhu Informatoria uvádí Komenský šest složek výchovy a vzdělání: 1. tělesnou výchovu, 2. rozumovou výchovu, 3. předpoklady výchovy k práci, 4. výchovu jazykovou, 5. mravní výchovu a 6. výchovu náboženskou.“²⁰⁸

Komenský žádá rodiče, aby v řeči kladli velký důraz na správnou výslovnost slov a umožnili tak dítěti nejprve řeč napodobit a potom si ji zvnitřit. Děti by měly od dospělých v rámci řeči převzít taktéž mimiku a gesta.²⁰⁹ Lidová přísloví, bajky a pohádky pomáhají v rozvoji poetiky. V rámci Informatoria můžeme nalézt také výchovu k umění. Hudba, výtvarná výchova a literatura je pro Komenského nezbytností. Ukazuje, jak děti přivést k malířství, zmiňuje ukázky lidové slovesnosti a načrtává program hudební výchovy. Estetickou výchovu používá k osvěžení těla i ducha.²¹⁰

Osmá kapitola obsahuje návod k praktickým činnostem. Je důležité, aby se děti naučily zacházet s jednoduchým náčiním. Děti napodobují činnost dospělých a tak mají také základ pro budoucí skutečné práce.²¹¹ Na kapitolu o tom, jak dlouho má dítě pobývat v mateřské škole navazuje kapitolou poslední, jak mají rodiče děti připravovat na školu. Právě příprava dítěte na školní vyučování je dalším pokrokovým názorem Komenského

---

²⁰⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 39.

²⁰⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 28.

²⁰⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 29.

²⁰⁸ ČAPKOVÁ, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN 1968. Str.89.

²⁰⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 36 a 37.

²¹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 33 a 34.

²¹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 32.

v oblasti pedagogiky. Tato příprava je důležitá pro hladké navázání z jednoho stupně na druhý v rámci školní soustavy. Je zde požadavek na rodiče, aby respektovali program předškolní výchovy, vědomě budili dětský zájem o výuku a podporovali autoritu učitele.²¹² Předškolní období má přinášet rodinný přístup ve výchově, osvícené a vědomé řízení této výchovy. Rodiče nezasahují náhodně, jinak by hrozilo, že nebude splněn program školy mateřské a dítě nedosáhne správného vývoje.²¹³

Toto dílo představuje ucelený návod, jak nahlížet na děti v předškolním věku, jak je vést ve výchově. Milým způsobem objasňuje, že malá dítky jsou drahý klenot, dar Boží²¹⁴ a je jim třeba věnovat náležitou pozornost a péči.

4.4. ORBIS SENSUALIUM PICTUS

V době Komenského působení latina představovala mezinárodní jazyk vzdělanosti a určovala cestu k vyššímu vzdělání. Komenského snahy vedly k práci na materiálech, jenž by dopomohly snadněji se latině naučit, aby se výuka soustředila především na všeobecné vzdělání.²¹⁵ Zkušenost učitele, znalost učebních materiálů jej vedl k závěru, že učebnice jazyků by měla být schopna žákovi poskytnout znalost jazyka a současně poznatky o světě. Vybral zhruba sedm tisíc nejdůležitějších hesel a z nich vytvořil věty, které systematizoval podle návaznosti do okruhů vyznačujících se dle příbuznosti témat.²¹⁶ Vznikla tedy *Janua linguarum reserata*²¹⁷. V Lešně byla poprvé vydána roku 1631 v latině. Komenský se však nevzdával myšlenky, že hlavním jazykem této učebnice bude mateřský jazyk.²¹⁸ Na základě těchto úvah pořídil překlad do polštiny a pracoval na české verzi s názvem *Dvěře jazyků otevřené*²¹⁹.

---

²¹² KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 48 – 49.

²¹³ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 47.

²¹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952. Str. 11.

²¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 47.

²¹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 7.

²¹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená)*. Praha: Urbánek, 1880. 122 s.

²¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 48.

²¹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Dvěře jazyků otevřené*. Vyd. 7., v Pasece 1. Praha: Paseka, 2003, 115 s. ISBN 80-7185-613-4.

Spis *Janua* měl velký ohlas. Problémem bylo, že kniha byla příliš náročná pro začátečníky. Pro tyto požadavky sepsal jednodušší verzi, kterou nazval *Januae linguarum reserate Vestibulum* (Předsíň otevřených dveří jazyků).²²⁰ Vrcholem Komenského úsilí na jazykových učebnicích je dílo *Orbis sensualium pictus*.²²¹ Tato nejznámější jazyková učebnice byla vytvořena zjednodušením textu *Januy* a byla zamýšlena jako příprava ke studiu Předsíně i Dvěřím jazyků otevřeným. „Zkrátka, tato knížka poslouží k příjemnějšímu probírání Vestibularia a Brány jazyků, k tomu je primárně určena.“²²²

S názvem *Orbis sensualium pictus* se nesetkáváme příliš často. Spíše se užívá zkrácený název *Orbis pictus*, ovšem ten ne zcela přesně vyjadřuje záměr Komenského, že se jedná o svět v obrazech a zároveň o svět, který dokážeme vnímat smysly. Komenský v úvodu osvětluje podstatu svého záměru při psaní tohoto díla. „Hlavní při tom je předkládat věci smysly vnímatelné nejdříve smyslům, aby mohly být pochopeny. Pravým a důrazně opakují, že to poslední je základem všeho. Neboť nemůžeme ani jednat, ani mluvit moudře, jestliže dříve neporozumíme správně všemu, co máme činit nebo o čem máme mluvit. V rozumu pak nic není, co nebylo dříve ve smyslech. Pilně cvičit smysly ve správném chápání rozdílů mezi věcmi znamená klást základy veškeré moudrosti, vší moudré výmluvnosti a všem moudrým úkonům v životě.“²²³ Komenskému tedy jde o to, aby si člověk během poznávání pojmů byl schopen spojit něco konkrétního, aby si pod pojmem dokázal představit jeho obsah. Vyzdvihuje všechny lidské smysly jako je sluch., zrak, chuť a hmat při výuce. Výsledkem spolupráce všech smyslů má být žákovy schopnost v rámci poznávání věcí danou záležitost ukázat na obrázku, popřípadě namalovat. „Dovolujte jim také napodobovat obrázky vlastní rukou, chtějí-li, ba povzbuzujte je, aby chtěli; za prvé aby i tak se

---

²²⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Vestibulum Latinae linguae (Předsíň latinského jazyka)*. Sepsána 1648 až 1649. Uvádím Předsíň sepsanou v latině, ovšem samotná Brána jazyků vyšla v mnoha jazycích. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, 544 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-200-2042-0.

²²¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. 2., upr. a rozš. vyd., V nakl. Machart vyd. 1. Beroun: Machart, 2012, 223 s. ISBN 978-80-87517-40-6.

²²² KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 47.

²²³ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 47.

zbystřovala pozornost vůči věcem, za druhé aby si uvědomovali vzájemný poměr částí, a konečně aby si cvičili zručnost ruky, která je mnohonásobně užitečná.”²²⁴

Svět v obrazech je nejlépe propracovanou ukázkou didaktických teorií, kterými Komenský přispěl k rozvoji pedagogického oboru. Kapitola po kapitole obsahuje obrázky a následuje text, který objasňuje, co který pojem znamená.²²⁵ Metodu, s jakou přichází v tomto díle vypracoval do nejmenších detailů. V úvodu učebnice totiž předkládá živou abecedu včetně pomůcky k výslovnosti, jenž obsahuje vyvozování hlásek k lepšímu zapamatování.²²⁶ Zvažoval i připojení gramatiky, aby učebnice sloužila nejen názornosti, ale také jako kvalitnější základ pro pozdější studium latiny. „A je možné také na konec připojit krátkou gramatiku mateřského jazyka, která by zřetelně rozebírala již pochopený jazyk, která by ukazovala, jak se slova mají ohýbat a uváděla pravidla užívaná při spojování slov.”²²⁷ Doporučoval ji použít i v rámci výchovy školy mateřské. Dítě by si tak mohlo prohlížet obrázky a již s předstihem se seznamovat s pojmy, kterým důsledně porozumí v následující školní výuce. „Dávejte ji chlapcům do rukou, aby se podle libosti dívali na obrázky a co nejvíce se s nimi seznamovali ještě doma, dříve než půjdou do školy.”²²⁸

Svět v obrazech nepředstavuje pouze nejpropracovanější pedagogické dílo, ale také zapadá do Komenského pansofického úsilí. Vystavěl tuto učebnici jako encyklopedii, která se otevírá smyslům a původně chtěl zvolit jiný název celého díla. Nakonec však zvolil *Orbis sensualium pictus*, který i dětem je schopný přiblížit, čeho se týká.

Komenský se vždy představoval jako člověk, který zastává názor, že vzdělání má být jednotným a propojeným celkem. V rámci tohoto díla nám svůj cíl ukazuje už jen na tom, jak řadí jednotlivé kapitoly. Podobně jako u předchozích prací první kapitolu věnuje Bohu. Znázorňuje zde božskou podstatu a božské vlastnosti. Bůh je i v závěru kapitoly a kde je představen jako stvořitel a vládce. „Je stvořitel všech věcí, které

---

²²⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 48.

²²⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 47.

²²⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 60 – 63.

²²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 48.

²²⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 48.

nazýváme svět, a je jejich správce a udržovatel.”²²⁹ V následujících šesti kapitolách popisuje, čemu Bůh vládne. Tím je svět a v něm země, nebe, oblaka a živly. Zmiňuje živou a neživou přírodou.²³⁰ Oddíl o světě vrcholí kapitolou o člověku jako nejvyšší existenci na Zemi. V oddílu o člověku popisuje sedm životních etap, navazuje vnitřními a vnějšími smysly, což je velice podstatná kapitola a také se věnuje popisu lidského těla. Vnějšími smysly jsou pro něj zrak, sluch, čich, chuť a hmat a vnitřní představují myšlení, paměť a smysl pro vnímání smysly vnějšími.²³¹ „Jistě ne náhodou je zařazena i kapitola, v níž se ukazují lidé deformovaní, s výraznými rozdíly od normálních tělesných proporcí, jako jsou obr, pidimužik, člověk dvojhlavý, hrbatý, apod. To odpovídá Komenského přesvědčení, že Boží dílo postupně ztratilo svou původní dokonalost.”²³²

Nedílnou součástí je výčet činností, jež jsou náplní života člověka. Velký přínos vidí Komenský v lidské práci proto, že svou tvůrčí silou zdokonaluje sám sebe a přibližuje se k Bohu jako k představiteli nejvyšší dokonalosti. Záměrně tato část počíná zahradnictvím. Je to proto, že podle Komenského byla péče o zahradu prací Adamovou. „První a nejstarší potravou bývaly plody země, a tedy první prací Adamovou bylo zahradnictví.”²³³ Následující kapitoly přinášejí poznatky o zemědělství a chovu dobytka a připojuje k nim i poznatky z historie. Uvádí totiž, že otcové králů z dávných dob byli původně zemědělci, kdežto v současné době je tento druh činnosti záležitostí nejnižšího lidu.²³⁴ Od zemědělství přechází k řemeslům, která byly nedílnou součástí života a člověk si jimi dopomáhal k získání stravy, ošacení, stavěl obydlí. Ukazuje nám různá řemesla jako je mlynářství, tkalcovství nebo truhlářství.²³⁵ Od manuálních prací se

---

²²⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 64.

²³⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 66.

²³¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 70.

²³² KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 8.

²³³ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 72.

²³⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 75 a 76.

²³⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 80, 98 a 116.

postupně dostává k duševním činnostem. Jedná se o písařský projev, školu, nebo filozofii.²³⁶

Etická část se věnuje morální výchově člověka. Zde popisuje lidské ctnosti, ku příkladu střídmost, spravedlnost a lidskost²³⁷ a návod, jak se ovládat. „Drž se střední cesty a pravé stezky, tak půjdeš bezpečně. Náruživosti divokého koně, měj na uzdě, abys nespádl.“²³⁸ Nezapomíná ani na kulturní záležitosti života jako je divadlo nebo hry²³⁹.

Cestu k Bohu nám ukazuje v části o náboženství. „Existenci Boha cítí všichni lidé, ale ne všichni znají Boha správně. Tak vznikají různá náboženství, z nichž ještě uvedeme čtyři nejhlavnější.“²⁴⁰ Opět se projevuje Komenského tolerance, když popisuje i jiná náboženská východiska. Vysvětluje, co je to pohanství, židovství a mohamedánství.²⁴¹ Křesťanství je samozřejmě popsáno nejpodrobněji, ale z popisu těch ostatních nepocítíme jakýkoliv náznak odsouzení. Závěrem Komenský nabádá žáky, aby dále studovali a tak dosáhli moudrosti a myšleli u toho na Boha. „Tak jsi viděl vcelku mnohé věci, které lze ukázat, a naučil ses nejdůležitějším slovům řeči latinské. Pokračuj nyní a pilně čti jiné dobré knihy, abys byl vzdělaný, moudrý a zbožný. Pamatuj si to. Boha se boj a vzývej ho, aby ti dal ducha moudrosti. Buď zdrav!“²⁴²

System vzdělání, který zde nacházíme je v podstatě zrealizovaná pansofická myšlenka, která je později hlouběji vyjádřena ve spise *Obecná náprava věcí lidských*. *Orbis* poprvé vyšel roku 1658 v německém Norimberku a sice dvojjazyčně. Druhé vydání na sebe nenechalo dlouho čekat a vychází následující rok díky obrovským ohlasům. Vzhledem k tomu, že se povědomí o tomto spise šířilo napříč Evropu, následovaly další a další výtisky, včetně čtyřjazyčných, která obsahovala italštinu a francouzštinu a trojjazyčná verze dokonce maďarštinu. Velké obliby se spis těšil i v Anglii. Stal se také často užívanou učebnicí v severských zemích. Jeho existenci podpořilo i to, že se podle

²³⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 152, 162 a 168.

²³⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 178, 186 a 184.

²³⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 172.

²³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 194 a 200.

²⁴⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 206.

²⁴¹ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 208, 210 a 216.

²⁴² KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 218.

aktuálních potřeb daly verze upravovat. Největší rozmach tohoto spisu můžeme zaznamenat v 70. a 80. letech 17. století.

Skutečně českého textu se čtenáři mohli dočkat až v roce 1728, kdy byl Orbis upraven do češtiny z vydání, které obsahovalo čtyři jazyky (latinský, maďarský, německý a jako čtvrtý směs slovanských jazyků.²⁴³ K širší české veřejnosti se dílo dostává až v první polovině 19. století, zažívá přitom velký rozmach i vzhledem k všestrannosti Komenského díla. Obsahuje totiž technické poznatky a to v době průmyslové revoluce přišlo velmi vhod.²⁴⁴

Orbis sensualium pictus je stěžejním dílem v mnoha oblastech vědy, ať se jedná o pedagogiku, filozofii, teologii. Z hlediska ucelenosti a aplikace v praxi se toto dílo jeví jako Komenského nejpracovanější a nejflexibilnější.

---

²⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 10.

²⁴⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus*: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském. Beroun: Machart, 2012. Str. 11.

ZÁVĚR

ZHODNOCENÍ KOMENSKÉHO ÚSILÍ

Jan Amos Komenský jako velký myslitel 17. století vytvořil kompletní a rozsáhlý systém, jenž zůstal ve své době nepochopen. Byl největším spisovatelem pobělohorské emigrace, filozof, teolog, biskup Jednoty bratrské. V neposlední řadě také pedagog a humanista. Je na místě ocenit Komenského teologický význam tvůrčího úsilí, protože na absolutním vrcholu myšlenkového systému stojí existence Boha. Po celý život směřoval svou práci k harmonii a míru ve světě, přišel s myšlenkou pansofie. Pansofie pro něj představovala dokonalé propojení veškerého vědění a náležitostí života, a největší možné uskutečnění dokonalosti. Otvírala cestu k Bohu. Dá se říci, že svými myšlenkami dosáhl nadčasovosti a to především v pedagogických otázkách. Jeho ucelený pedagogický systém je možno uplatňovat na poli pedagogiky i v dnešní době. Svou vážnost si získal především tím, že jeho obsah přesahuje do mnoha a mnoha oblastí vědy i života. Usiloval o prosazování lidskosti a vyzdvihoval člověka jako vrchol tvůrčího Božího úsilí, což v jeho době představovalo něco naprosto mimořádného. Upřednostňoval aktivitu a praxi nad teorií ve všech oblastech života. Život podle Komenského totiž není jen teorií, ale jde především o uplatňování všech nabytých vědomostí v rámci našeho působení ve světě. Snažil se o to, aby lidé pochopili, že vzděláním mohou dosáhnout kvalitnějšího života. Nepřál si vidět ve světě nenávisť a války, život pro něj znamenal mírumilovný pořádek. I přesto, že sám ve svém vlastním životě často snášel útrapy, nepřestával doufat v lepší zítřky. Pro další generace Jan Amos Komenský zanechal odkaz, jež nás neustále bude překvapovat svou láskou k člověku a obdivuhodnou univerzalitou.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Prameny:

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Anděl míru*. Praha: Kalich, 1938, 82 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Centrum securitatis, to jest, Hlubina bezpečnosti*. Praha: Spolek Komenského 1927. 130 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Cesta světla*. Praha: Mladá fronta, 1992. 226 s. ISBN 80-204-0291-8.

KOMENSKÝ, Jan Amos a Michaela HORÁKOVÁ. *Cesta světla*. Blansko: Miloš Palatka - ALMI, 2009, 294 s. ISBN 978-80-904344-2-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika velká*. Brno: Komenium, 1948. 252 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Didaktika J.A. Komenského: vybrané kapitoly z č. a lat. Didaktiky*. Praha: SPN, 1953. 125 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos; Jarmila KOSCHINOVÁ; Karel HÁDEK a Dagmar ČAPKOVÁ: *Dílo Jana Amose Komenského*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. 554 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos a Eva KAMÍNKOVÁ: *Dílo Jana Amose Komenského*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1986, 563 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Dvěře jazyků odevřené*. Vyd. 7., v Pasece 1. Praha: Paseka, 2003, 115 s. ISBN 80-7185-613-4.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1952.

KOMENSKÝ, Jan Amos.: *Informatorium školy mateřské*. Praha: Academia, 2007.

KOMENSKÝ, Jan Amos. *Johannis Amos Comenii Opera omnia*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, 544 s., 16 s. obr. příl. ISBN 978-80-200-2042-0.

KOMENSKÝ, Jan Amos; Jan Václav NOVÁK a Adolf PATERA: *Jana Amosa Komenského Theatrum universitatis rerum*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1897, xiv, 80 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Jana Amosa Komenského Sebrané spisy vychovatelské*. Praha: Fr. Bayer, 1886, 138, 210, ix, 318 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřená)*. Praha: Urbánek, 1880. 122 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos.: *Labyrint světa a ráj srdce*. Praha: Naše vojsko, 1958. 138 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 563 s. ISBN 80-205-0226-2.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda, 1992. 496 s. ISBN 80-205-0227-0. Z tohoto díla byl také vydán výbor: KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských (výbor z díla)*. Brno: Soliton, 2007. 309 str. ISBN 978-80-239-8919-9.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *O papežství*. Praha: Českobratrská jednota misijní, 1924. 264 s.

KOMENSKÝ, Jan Amos a Naděžda KVÍTKOVÁ: *Orbis sensualium pictus: výbor v jazyce latinském, českém, německém, anglickém, ruském*. Beroun: Machart, 2012, 223 s. ISBN 978-80-87517-40-6.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *O sobě*. 2. Vyd. Praha: Odeon, 1989.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Prastaré obecně křesťanské náboženství*. Praha: Kalich, 1951. 65s.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha : Academia 2010. 204 s. ISBN 978-80-200-1862-5.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Sto listů Komenského*. Uspořádal Bohumil Ryba. Praha: Jan Laichter, 1942.

KOMENSKÝ, Jan Amos: *Škola na jevišti*. Vyd. 1. Brno: Komenium, 1947. 119 s.

Odborná literatura:

BEČKOVÁ, Marta: *Poznávání osobnosti a díla Jana Amose Komenského*. In PRÁZNÝ, Aleš; SCHIFFEROVÁ, Věra (editoři): *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Pardubice: Univerzita Psardubice, 2009. Str. 83-102. ISBN 978-80-7395-221-1.

BLEKASTAD, Milada: *Comenius, Versuch eines Umrisses von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský*, Universitetsvorlaget Oslo Academia Praha 1969, 892 s.

ČAPKOVÁ, Dagmar: *Komenského Obecná porada a její význam*. In: *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. 1.vyd.Praha: Svoboda, 1992.

ČAPKOVÁ, Dagmar: *Předškolní výchova v díle J.A.Komenského, jeho předchůdců a pokračovatelů*. Praha: SPN 1968. 237 s.

FLOSS, Pavel: *Nástin života, díla a myšlení J.A.Komenského*. Přerov, 1972. 48 s.

- FLOSS, Pavel: *Jan Amos Komenský – Od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil 1970. 168 s.
- FUNDA, Otakar A.: *Nedělitelnost Komenského jako pedagoga a teologa*. Filozofický časopis. Ročník XL, 1992.
- HENDRICH, Josef. *Jan Amos Komenský ve světle svých spisů*. Praha: Družstevní práce, 1941, 250s.
- KALIVODA, Robert: *Husitská epocha a J. A. Komenský*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1992, 312 s. ISBN 80-207-0341-1.
- KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha : Vyšehrad, 2008. 365 s. ISBN 978-80-7021-956-0.
- KOPECKÝ, J.; PATOČKA, J.; KYRÁŠEK, J.: *Jan Amos Komenský – Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. 272 s.
- KURDYBACHA, Łukasz. *Působení Jana Amosa Komenského v Polsku*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960, 279 s.
- KYRÁŠEK, Jiří: *Vývoj pedagogické soustavy J.A.Komenského*. Praha, 1967. 67 s.
- MOLNÁR, Amedeo; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Amos Komenský: O sobě*. Praha: Odeon, 1989. 379 s. ISBN 80-207-0016-1.
- MOLNÁROVÁ, Marie: *Problém teologie, filozofie a pedagogiky u Komenského*. In: Theologická revue 1994, R. 65, str. 57 – 61, 70 – 72.
- MOUTOVÁ, Nicolette; POLIŠENSKÝ, Josef: *Komenský v Amsterodamu*. Praha: SPN, 1970. 150 s.
- NOVÁK, Jan V.; HENDRICH, Josef: *Jan Amos Komenský – jeho život a spisy*. Praha, 1932. 722 s.
- PATOČKA, Jan. *Aristoteles, jeho předchůdci a dědicové*. Praha: ČSAV, 1964.
- PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie I*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-52-6.
- PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie II*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-03-4.
- PATOČKA, Jan. *Komeniologické studie III*. Praha: Oikoymenh, 2003. ISBN 80-7298-079-3.
- PALOUŠ, Radim: *Komenského boží svět*. Praha: SPN, 1992. 142 s. ISBN 80-04-25615-5.
- ŘÍČAN, Rudolf: *Jan Amos Komenský – muž víry, lásky a naděje*. Praha: Kalich, 1971. 147 s.
- SOUSEDÍK, Stanislav: *René Descartes a české baroko*. Praha, 1996. 45 s. ISBN 80-7007-081-1.

STÖRING, Hans Joachim: *Malé dějiny filozofie*. Kostelní Vydří, 2007. 653 s. ISBN 978-80-7195-206-0.

ŠTVERÁK, Vladimír: *Stručné dějiny pedagogiky*. vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1983. 380 s.

URBÁNEK, Vladimír: *Počátky Komenského chiliasmu a chiliastická očekávání u Simeona Partlicia a Pavla Skály*. In: PRÁZNÝ, Aleš; SCHIFFEROVÁ, Věra (editoři): *Pojetí světa v díle Jana Amose Komenského*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2009. Str. 133-150. ISBN 978-80-7395-221-1.

Příloha č. 1: str. 73.

SUMMARY

Pojetí výchovy u Jana Amose Komenského **John Amos Comenius 's Approach to Education**

Petra Bochenková

Jan Amos Comenius as a great thinker of the 17th century created a complete and comprehensive system that remained in his time misunderstood. After the Battle of White Mountain he was the greatest writer of emigration, philosopher, theologian, bishop of the Unity of Brethren. Last but not least, teacher and humanist. It should be appreciated Comenius theological importance of the creative effort, since the absolute top of the intellectual system is the existence of God. Throughout his working life has led to harmony and peace in the world, came up with the idea Pansophia. Pansophia trader a perfect connection and knowledge of all matters of life and the greatest possible realization of perfection. Opened the way to God. We can say that his ideas reached timelessness and especially in educational matters. Its comprehensive educational system can be applied in the field of education even today. His esteem gained mainly by its content overlaps with many, many areas of science and life. He sought to promote humanity and emphasized man as the pinnacle of God's creative efforts, which in his time represented something quite extraordinary. Preferred activity of theory and practice in all areas of life. The World According to Comenius is not just theory, but it is mainly on the application of knowledge acquired as part of our operation in the world. He tried to make people understand that education can achieve a better quality of life. Did not wish to see in the world of hatred and war, life for him meant a peaceful order. Despite being alone in my own life often suffered hardships, he continued to hope for better tomorrows. For the next generation of John Amos Comenius left a legacy that will constantly surprise us with his love for man and remarkable versatility.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha číslo 1: Sedm chránů křesťanské pansofie (Citováno z KOMENSKÝ, Jan Amos: *Předehra pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Praha: Academia 2010. Str. 153)

Sedm chránů křesťanské pansofie

I. VSTUPNÍ ČÁST *chrámu moudrosti*

předvádí jeho předsunuté části, totiž vnější stavbu spolu s pohledem na to, proč je nutné, možné a snadné chrám postavit i vstoupit do něj.

II. BRÁNA

chrámu moudrosti,

jíž vede první přístup k pravému poznání všech věcí, které lze znát, neboli

VŠEOBECNÉ VYBAVENÍ MOUDROSTI;

zde se pohledu nabízejí nejdůležitější druhy všech věcí, jejich stavba a zákony. A to za vedení obecných pojmů, jež jsou vlastní každé lidské mysli a které nevyžadují žádné dokazování. Jakmile jsou osvětleny příklady, ihned je připouštíme. Z obecných pojmů pak jako z prvních pramenů pravdy vyprýští všechny potůčky jednotlivých věd.

III. PRVNÍ DVORANA

chrámu moudrosti,

v níž se zraku nabízí viditelný svět se všemi stvořeními a to, co se v nich nebo stran nich děje silou PŘIROZENOSTI. Cílem je, aby se člověk naučil znát náležitosti a praktické dovednosti svého přirozeného života a aby se naučil zbožně vtít moudrost svého Stvořitele.

IV. PROSTŘEDNÍ DVORANA

chrámu moudrosti,

v níž se pohledu nabízí rozumné stvoření, ČLOVĚK, a všechno to, co vzniká a může vzniknout díky lidskému NADÁNÍ. Cílem je, aby se člověk naučil znát SÍLU své MYSLI a aby se jí také naučil užívat ke cti svého Boha Tvůrce; a stejně tak aby se naučil ŽÍT vpravdě ROZUMNÝ život.

V. VNITŘNÍ DVORANA

chrámu moudrosti,

v níž se pohledu nabízí NITRO ČLOVĚKA, to, čím se nejvíce přibližuje k BOHU, totiž svobodná VŮLE a neomezená moc jednat, stejně jako její hrozné zneužití, jež člověku přivodilo zkázu. Pohledu se tu nabízí i spása, znovu zjednaná prostřednictvím Krista Bohočlověka. Cílem je, aby člověk, jenž byl navrácen sobě i Bohu, začal žít duchovní a božský život.

VI. VNITŘNÍ PROSTOR

chrámu moudrosti

zvaný

SVATYNĚ SVATÝCH,

kde se náhledu mysli nabízí sám zbožňováníhodný vládce světa, pán andělů i lidí, HOSPODIN, Bůh bohů se svým věčným královstvím, vznešeností a slávou natolik, na kolik zjevil sám sebe a tyto věci. Cíle je, aby byl člověk přes všechno a pomocí všeho přiveden k Bohu a aby jej zahrnul nejhoroucnější láskou jako střed věčného klidu a blaženosti; a aby se člověk jako živý a svatý chrám sám odevzdal Bohu k věčnému přebývání

VII. PRAMEN VODY

živé

chrámu moudrosti

čili

o užitku pravé MOUDROSTI, vyvěrající z Božího chrámu; aby totiž hojně plynula, rozlévala se po celé Zemi a aby naplňovala Zemi poznáním HOSPODINA tak, jako je moře pokryto vodami.

Žalm 43, verš 3

Vyšli své SVĚTLO a svou PRAVDU, Bože, aby mne vedly a přivedly na TVOU svatou horu.

KONEC